

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра педагогіки та соціальної роботи

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО
БАТЬКІВСТВА У ЗДОБУВАЧІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
Кваліфікаційна робота

Виконала:

студентка IV курсу, групи 401 групи
спеціальності 231 «Соціальна робота»

Бомпа Флоріна-Лорідана Сорінівна

Керівник:

канд. пед. н., доц. Равлюк Тетяна Анатоліївна

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від « ____ » листопада 20 ____ р.

зав. кафедри _____

Чернівці – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА У ЗДОБУВАЧІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1 Сутність феномену відповідального батьківства.....	7
1.2 Особливості формування відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти.....	12
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА У ЗДОБУВАЧІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	18
2.1 Опис діагностичних методик відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти.....	18
2.2 Аналіз результатів проведеного дослідження ставлення здобувачів середньої освіти до відповідального батьківства	21
2.3 Діяльність фахівців психологічної служби закладу загальної середньої освіти з формування відповідального ставлення до батьківства у школярів	29
2.4 Програма соціально-психологічного тренінгу з формування відповідального ставлення до батьківства здобувачів середньої освіти.....	36
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45
ДОДАТКИ.....	50

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі значно змінилися підходи до процесу планування сім'ї та народження дитини. Змінився не лише середній вік вступу до шлюбу, але й зріс вік, коли молода сім'я вперше стає батьками. Це пов'язано, в першу чергу, із бажанням забезпечити матеріальну складову. Думка про те, що варто лише народити дитину, а все інше вирішиться само собою стає все менш популярною. До того ж, після емансипації у суспільстві перестала бути єдиною правильною думка, що простір жінки має бути обмежений кухнею, церквою та дітьми. Сучасні жінки, маючи рівний доступ до освіти, прагнуть зробити кар'єру та отримати фінансову незалежність, вбачаючи таку ситуацію безпечнішою для себе та дітей. Втім, максимальна залученість обох батьків до роботи призводить до зменшення часу, який батьки проводять зі своїми дітьми. Це, в свою чергу, викликає непорозуміння у сім'ї.

Відповідальне батьківство в багатьох країнах Західної Європи та США для молодих пар стає все частіше правилом. Перш ніж пара приймає рішення про одруження, молоді люди обов'язково відвідують конкретних фахівців та отримують необхідні консультації.

Окрему увагу привертають подружжя з низьким рівнем достатку або нестабільним фінансовим забезпеченням. Орієнтиром їх думок є не гармонійність стосунків та радість від народження дитини, а тривожні думки про майбутнє, пов'язані також з економічною складовою.

Молодь, у тому числі здобувачі середньої освіти, перебувають на шляху до самовизначення (особистого, професійного, сімейного), формування світогляду, вибору та встановлення життєвих пріоритетів і цінностей. Формувати свій світогляд, обирати та встановлювати життєві пріоритети та цінності. Це стосується і розуміння батьківства. Однак не всі юнаки та дівчата сьогодні готові брати на себе відповідальність за себе. Молоді люди ще не готові брати на себе відповідальність за свої вчинки в міжособистісних

стосунках. Це пов'язано з тим, що прагнення до матеріального благополуччя є більш домінуючим, професійного розвитку та життя у власне задоволення.

Підготовка молоді до шлюбу та сімейного життя є дуже важливою. Це унікальний період у цьому віці, коли у них формується свідомість. Батьківство як елемент самовизначення має вирішальне значення. Питання виконання жінками різних ролей є дуже серйозним (робота, шлюб, економічна та соціальна сфери), що призводить до до необхідності пошуку найкращого способу поєднання сімейного життя і соціальним благополуччям.

Батьківство розглядається як соціальний феномен, оскільки кожна людина протягом усього життя повторює сімейно-батьківські цикли, моделі поведінки, завдяки яким формується сімейна міжпоколінна наступність, підтримується та розвивається материнсько-батьківська школа. Вона дозволяє усвідомити та оволодіти батьківськими функціями, закласти основи етичних норм поведінки майбутнього тата та мами. У такому випадку постає проблема допомоги молодим батькам у прийнятті нової ролі.

Питання формування відповідального батьківства останнім часом дуже актуальне і знаходить своє відображення у роботах таких учених як: А. Бертін, Н.А. Гітельсон, Ф. Дальто, І.В. Добряков, Н.П. Коваленко, В. Серз, М. Серз, Г.Г. Філіппова, Н.А. Чичеріна і т. д. Важливо відзначити, що поняття «батьківство» у науковій літературі не достатньо конкретизоване. І.С. Кон розглядає батьківство з огляду на залежність від етнічних особливостей.

Г.Г. Філіппова представляє його як батьківську потребно-мотиваційну сферу. Батьківство є сумою двох доданків – материнства та батьківства, складним соціально-психологічним явищем, що складається з ціннісних орієнтацій, сукупності поглядів, позицій, почуття відповідальності.

На думку В.М. Дружиніна, батьківська відповідальність має дуальну природу: перед соціумом і перед своєю совістю. Відповідальність згадується серед перших асоціацій, викликаних словом «батьківство». Відповідальність пов'язана з певною тривогою, занепокоєнням за долю дитини, її здоров'я, душевний та духовний розвиток. Відповідальність визначає поведінку батьків.

У дослідженнях В.Д. Москаленко наголошується, що відповідальне батьківство здатне формувати в дитини високий рівень самоповаги, любові та прийняття себе. Відповідальні батьки вчать своїх дітей власним прикладом того, що кожна людина гідна поваги.

З огляду на актуальність та соціальну значущість зазначеної проблеми нами було обрано тему кваліфікаційної роботи: **«Формування відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти».**

Об'єкт дослідження: відповідальне батьківство як соціальний феномен.

Предмет дослідження: відповідальне ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти.

Мета дослідження: дослідити специфіку формування відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти.

У відповідності до мети роботи, були поставлені наступні **завдання:**

- розкрити суть феномену відповідального батьківства;
- проаналізувати особливості формування відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти;
- дослідити особливості відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти та проаналізувати їх результати;
- розкрити зміст діяльності фахівців соціальної сфери з формування відповідального ставлення до батьківства здобувачів середньої освіти;
- розробити програму соціально-психологічного тренінгу з формування відповідального ставлення до батьківства здобувачів середньої освіти.

Для розв'язання визначених завдань використовувалися такі **методи дослідження:**

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з метою з'ясування стану дослідження проблеми, визначення теоретико-методологічних засад дослідження;
- *емпіричні:* Ттст-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда, опитувальник «Вимірювання установок в сімейній парі» (автори

Ю. Альошина, Л. Гозман, Е. Дубовська), опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) О.С. Штепи.

– *статистичні*: кількісний та якісний аналіз експериментальних даних, метод математичної обробки результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження: дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Петрашівського ліцею. У дослідженні взяли участь 48 учнів (28 дівчат та 20 хлопців) 10 та 11 класів. Вік досліджуваних: 15-17 років.

Апробація результатів дослідження: участь у студентській науковій конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, участь у I Всеукраїнській науково – практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Тернопіль).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить –106 сторінок, основного тексту – 42 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА У ЗДОБУВАЧІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1 Сутність феномену відповідального батьківства

На сучасному етапі суспільного розвитку актуалізується проблема якісної підготовки молоді до відповідального батьківства в соціології, психології, педагогіці, медицині та ін. науках, які зазначають важливість для розвитку особистості дитини з моменту її зачаття та становлення цінності сім'ї, шкільного батьківства. Дослідники розглядають поняття сім'ї виключно з позиції спільного ведення домашнього господарства, кількості людей, які проживають разом або за спорідненістю.

Аналіз наукової літератури виявив, що сім'я - це група людей, які мають спільних нащадків або основний соціальний осередок, що складається з батьків та їхніх дітей; біологічна спорідненість є визначальним елементом сім'ї; може бути змішаною сукупністю людей, пов'язаних шлюбом, усиновленням, партнерством чи дружбою [28].

Інститут сім'ї неодноразово ставав предметом вивчення як соціологів, так і представників інших наук. Погляди на нього змінювалися із часом. Зрозуміло, що ставлення до сім'ї у аграрному, і скажімо постіндустріальному суспільстві значно відрізняються. Будучи свідком модернізаційних процесів, З. Фрейд писав, що сім'я є певною соціальною одиницею, яка виникає задля задоволення певних потреб, в тому числі емоційних та біологічних [3].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що поняття сім'ї визначається як соціальний інститут, який існує у всіх суспільствах, об'єднує людей у певні групи, основною ціллю котрого є народження та виховання дітей.

Порівняння вітчизняних та іноземних досліджень виявило, що термін «сім'я» по різному трактується у різних суспільствах. Зрозуміло, що вони мають

різний рівень розвитку, різну історію, традиції, культуру. До того ж, значну роль у трактуванні поняття сім'ї та її місця у житті людини відіграє релігія. Так, в одних народів сім'єю визнаються лише один чоловік та одна жінка, інші ж є полігамними і це закріплено на рівні законодавства [5].

Що ж є психологічною основою для сім'ї? На думку науковців сюди варто відносити певні спільні інтереси, діяльність, яка буде заснована на повазі до почуттів та емоцій один одного.

Предметом вивчення вчених ставав не лише інститут сім'ї загалом, але й окремі його елементи, в тому числі сімейні відносини. Беручи за основу учасників відносин, було здійснено їх класифікацію і виділено такі типи: подружні, міжпоколінні та братні. Звісно, що усі ці відносини є важливими, детермінуються поглядами представників різних поколінь і мають великий вплив на те, яким буде подальше життя дитини. Саме сімейні відносини стають першим, а від того, одним із найважливіших джерел соціальних зв'язків, які зберігаються протягом усього життя [19].

Більше того, дослідниками неодноразово доводилося, що саме такі відносини мають великий вплив на те, наскільки благополучним буде життя людини. Так, дитина, яка відчуває любов і підтримку, має можливість навчатися, забезпечена елементарними необхідними речами має кращий старт у житті, ніж дитина, яка цього позбавлена і батьки якої ведуть аморальний, асоціальний спосіб життя. Тоді як перша дитина зростатиме у комфортних психологічних умовах, життя другої буде суцільним стресом.

Відомі соціологи Огберн та Німкофф класифікували функції сім'ї на шість типів: любовні, що є психологічною основою родини; економічні – стосуються соціального аспекту; рекреаційні; захисні та релігійні функції [34]. Інший відомий соціолог К. Девіс розділив функції сім'ї на чотири основні групи: відтворення, зміст, розміщення та соціалізація молоді. Вчений називає ці групи соціальними функціями та вважає, що сім'я також виконує деякі індивідуальні функції, які є наслідком її соціальних функцій [16].

З огляду на соціально-психологічний аспект, американський науковець Гуд розділив функції сім'ї на такі: продовження роду; функції соціально-економічної безпеки; функції визначення статусу; функції соціалізації та функції соціального контролю [35].

Відзначаємо, що Маклвер групує функції сім'ї на суттєві та другорядні. До основних функцій належать стабільне задоволення сексуальних потреб, народження та виховання дітей, а також забезпечення житлом. Дослідник стверджував, що сім'я може виконувати деякі інші важливі функції. Але необхідно пам'ятати, що основні функції - це функції, які є базовими чи фундаментальними за своєю природою, і жодні інші соціальні інститути не можуть виконувати ці функції так успішно як сім'я [35].

Поняття «відповідальне батьківство» трактують як прояв терпіння та шанобливого ставлення до дитини, що забезпечує розвиток у неї адекватної самооцінки, самоповаги, почуття гідності, впевненості та самостійності. Процес його формування є тривалим і може бути ефективно вбудованим у зміст педагогічної освіти, наповнюючи його цінностями та смислами батьківства. Саме батьки виконують свою особисту місію, сенс якої полягає у збереженні життя та здоров'я дитини, у наданні їй права на народження, освіту, розвиток, виховання, а також створення умов життя, що відповідають віку дитини і називаються дитинством [8].

Питання належного виховання дітей, відповідальності за виконання батьківських обов'язків завжди є важливими й актуальними. Законом України «Про охорону дитинства» визначено, які обов'язки щодо дитини мають обое батьків, або ж ті люди, які їх заміняють. Мова іде про всесторонній розвиток дитини, забезпечення її потреб, як морального, так і матеріального характеру, створення належних умов для проживання та навчання. До того ж, вказується, що саме сімейне виховання є основою для розвитку дитини [10].

Відповідно до статті 12 Закону України «Про охорону дитинства» визначена відповідальність батьків за розвиток дитини, а саме [10]:

1. «Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості.

2. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини.
3. Батьки та особи, які їх замінюють, зобов'язані:
 - постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
 - поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до державної і рідної мови, сім'ї, старших за віком, до народних традицій та звичаїв;
 - виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей українського та інших народів, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до своєї країни;
 - сприяти здобуттю дітьми освіти у навчальних закладах або забезпечувати повноцінну домашню освіту відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу;
 - виховувати повагу до законів, прав, основних свобод людини.

Держава надає батькам і особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, захищає права сім'ї». Варто також підкреслити, що обов'язок щодо виховання дітей лежить не лише на матері, але й на батькові. При цьому, на законодавчому рівні закріплено той факт, що проживають вони разом чи ні, не грає ніякої ролі, оскільки цей обов'язок є важливим для обох з них. Обов'язки батьків висвітлені в ст. 150 Сімейного кодексу України, згідно якої батьки зобов'язані займатися вихованням дитини так, щоб у кінцевому результаті вона поважала права та свободи інших людей, виросла у любові до власної родини, народу та країни. До того ж, на батьків покладено обов'язок всесторонньо піклуватися про дитину, її розвиток, а також забезпечити отримання нею принаймі повної середньої освіти [31].

Вчений І. Кон визначає батьківство як систему взаємопов'язаних явищ: батьківські емоції, любов, прив'язаність до дитини, специфічні соціальні ролі та

культурні норми, залежна поведінка, батьківське ставлення до дитини та батьківський стиль [4].

Варто і звернути увагу на поняття «соціальна роль», яке наводить І. Конт та стверджує, що воно відноситься до аспектів діяльності, які є засвоєними ролями. Успішне функціонування батьківської ролі неможливе без засвоєння, в результаті чого присутність батька «вбудовується» в самосприйняття, Я-концепцію і Я-образ індивіда. Аспекти стосунків пов'язані з оцінкою дитини, самооцінкою себе як чоловіка і батька та виконанням соціальних ролей, що призводить до формування специфічного образу «Я». «Ідеальне Я» також формується під впливом суспільства, виховання та уявлень про те, як слід поводитися в різних ситуаціях. Співвідношення компонентів образу «Я» та їх взаємодія визначають сприйняття себе як батьків і можуть змінюватися протягом життя [44].

Дослідниця О. Лещенко зазначає, що відповідальне батьківство - це позиція особистості, що визначається психолого-педагогічними, моральними та правовими знаннями, переконаннями, сімейними цінностями, позитивними емоційними переживаннями, бажанням стати батьками та стійкою відповідальною поведінкою особистості щодо практичної реалізації батьківських знань і вмінь [21].

Нам імпонує думка О. Смалько, котра, об'єднуючи поняття «батьківство», «відповідальність» і «ставлення», обґрунтувала зміст відповідальне ставлення до батьківства як стійку внутрішню якість особистості, що базується на усвідомленні особистістю власного життєвого вибору та готовності самостійно вирішувати завдання, пов'язані зі створенням сім'ї, народженням та вихованням дітей, і відображає усвідомлене прийняття системи власної відповідальної залежності від своєї сім'ї та суспільства [33].

У дослідженнях феномен «відповідальне батьківство» визначається як усвідомлений вплив батьків на процес збереження життя та здоров'я дитини – це і є особистісна, моральна та громадянська відповідальність батьків. Дитина виступає абсолютною цінністю, гуманність по відношенню до дитини – вершина

батьківської моральності (любов, милосердя, доброта, співпереживання, альтруїзм, готовність надавати допомогу іншим, розуміння цінності та неповторності кожної людини, недоторканність людського життя, вміння виявляти терпимість та доброзичливість) [7].

Отже, виховання та самовиховання цих якостей у майбутніх батьків є особистою метою та відповідальністю за власне здоров'я (фізичне, соціальне, психічне, моральне), від якого залежить життя, здоров'я окремої дитини та в цілому підростаючого покоління. У результаті аналізу теоретичних досліджень було визначено поняття «відповідальне батьківство» як соціальний феномен, що характеризує якості батьків, що виявляються у відносинах та взаємодії батьків та дитини (турбота, повага, підтримка, співчуття, співпереживання). Загалом, батьківська відповідальність за здоров'я та виховання дитини формується протягом усього життя.

1.2 Особливості формування відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти

Перші спроби проаналізувати роль і значення батьківської відповідальності та підготовки нового покоління до батьківства були зроблені у працях хронографів та діячів кийвської доби (митрополита Іларіона, літописця Нестора, князя Володимира Мономаха та ін.). Християнська думка суттєво вплинула на розвиток поглядів на формування батьківської готовності та відповідальності [1].

Чітка система формування батьківської готовності відображена в наукових працях відомого чеського педагога XVII ст. Я. Коменського. Саме з його ідеї вперше виникло уявлення про те, що матері свідомо готують себе до виконання батьківської функції для своїх дітей [12].

Ідея виховання молоді як батьків також є пріоритетною для Й. Песталоцці. Перше виховання дитини - це завжди справа емоцій, серця,

матері. Отже, джерелом морально-релігійного виховання є природний зв'язок, який існує між матір'ю і дитиною. Тому вчений акцентував увагу на необхідності підготовки чоловіків і жінок до виконання батьківських обов'язків [33].

Аналіз цих філософських праць дозволив зробити висновок, що батьки повинні виконувати свій обов'язок виховувати дітей і піклуватися про них до тих пір, поки вони не будуть здатні подбати про себе самі. Лише за таких умов дитина може реалізувати своє право на повноцінний розвиток і зростати в сім'ї від народження. У цьому контексті актуальною стає думка філософа про те, що коли батьки народжують дитину, вони роблять це свавільно, не радячись з дитиною, а тому батьки зобов'язані створити всі умови, які будуть задовольняти дитину.

Новий погляд на питання відповідального батьківства начебто висловлює підтримку сім'ї, батькам і дітям, але його політика спрямована на обмеження виховного впливу, цілісності та автономії сім'ї на користь державних виховних інституцій і пов'язана зі змінами в державному устрої [24].

Таким чином, функції батьківських інституцій, які передбачали накопичення та передачу українських національних цінностей і традицій, були трансформовані відповідно до комуністичної ідеології цього періоду. У цей період суспільна робота визначила пріоритет суспільного виховання над сімейним, оскільки сім'ї перекладали частину своїх обов'язків по догляду за дітьми на державні освітні установи, такі як дитячі садки та школи.

Питання формування відповідального ставлення до батьківства також стало пріоритетним у педагогічних дослідженнях. Зокрема, Усінський вважає, що метою виховання є свідомий процес формування гармонійної особистості, яка є гуманною, чесною, справедливою, відповідальною і такою, що поважає себе. Він наголошує на важливості сімейного виховання та необхідності підготовки нового покоління до свідомого виконання своїх батьківських обов'язків у майбутньому [6].

А. Макаренко зазначає, що жінки тепер мають такі ж права, як і чоловіки, а матері і батьки мають однакові права. Сім'я - це колектив, який не підлягає батьківській диктатурі. Автор підкреслює, що виховуючи своїх дітей, сьгоднішні батьки виховують майбутню історію нашої країни, а отже, і світу. Зокрема, він акцентує увагу на батьківській відповідальності, порівнюючи процес виховання дітей у сім'ї з дуже відповідальним завданням. Дослідник стверджував, що основи відповідальної батьківської поведінки закладаються в дитинстві, адже сьгоднішні діти є майбутніми батьками і будуть виховувати дітей у майбутньому. Однією з основ є поведінка батьків і матерів, які щодня, щогодини подають приклад своїм дітям і формують те, якими вони повинні бути батьками. Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що А. Макаренко визначає основні правила батьківського самовиховання як вимогливість батьків до самих себе, повагу до своєї сім'ї та необхідність контролювати кожен свій крок [30].

Сьгодні в Україні також відбувається зміна ставлення до сім'ї, сімейного виховання, батьківської відповідальності та піднесення національної системи освіти. Розвиток політичної, економічної та соціальної системи країни впливає на функціонування українських сімей, внаслідок чого виконання функцій сім'єю та батьківськими інституціями ускладнилося і потребує вирішення багатьох проблем.

Зокрема, вчені І. Кон, О. Лещенко, Н. Островська та О. Ярошинська виділяють відповідальність і любов як дві характеристики, якими повинні володіти батьки. Згідно з традиційною педагогікою, відповідальність проявляється в тому, що батько і мати несуть соціальну відповідальність за виховання своїх дітей, таким чином чітко визначаючи сімейні обов'язки [33].

До батьківських обов'язків належать: 1) турботу про нормальний фізичний розвиток і здоров'я; 2) прищеплення через колискові пісні необхідних для душі дитини якостей, таких як працьовитість, чесність, доброта і пошана до батьків і старших; 3) виховання праці, тобто любові, прив'язаності до праці, розуміння потреб і нетерпимості до неробства, з метою практичної допомоги

батькам; 4) духовний розвиток: 5) християнські та гуманістичні чесноти: непорушення чужих майнових прав, правдивість, повага до батьків і старших, чесність, доброта і дружелюбність. Характерними рисами хлопчиків мають бути спритність, вірність, сміливість і розум. Для дівчаток - скромність і чистота [11].

Ключові аспекти підготовки молоді до шлюбу та формування відповідального батьківського ставлення є важливими і в ключових наукових текстах В. Кравця, який розглядає батьківську роль як сукупність біологічних, правових та виховних функцій, що виконуються людиною по відношенню до своїх дітей [13].

На його думку, усвідомлені батьківські стосунки - це розвинена форма батьківсько-дитячих стосунків, за якої людина бере на себе повну відповідальність за процес зачаття та народження здорової дитини.

На думку В. Кравця, батьківська відповідальність - це відповідальність перед суспільством і перед собою за виховання своїх майбутніх дітей, яка за своєю суттю має подвійний характер і не може існувати без батьківської відповідальності. Як він зазначає, сім'ї проходять стадії розвитку, кожна з яких має свої виклики розвитку і життєві проблеми, які вони повинні навчитися вирішувати. Тому батьки повинні знати про кризи, які чекають на них у розвитку дитини, сімейному житті та вихованні дітей на кожному етапі, а також мати життєві навички та батьківські здібності, щоб успішно долати кризи розвитку, дитячі кризи та сімейні труднощі. Це і є відповідальне батьківство: як любити дітей у щасливій родині. Підсумовуючи це дослідження, можна зробити висновок, що основна роль сім'ї у підготовці молодих людей до батьківства полягає у створенні чіткого визначення прав та обов'язків батьків і дітей та залученні їх до обговорення і вирішення сімейних проблем [14,15].

Психологічні особливості формування відповідального ставлення до материнства розглядала О. В. Тіунова. Вона відмічає, що психологічна готовність дівчат до материнства як спеціально організована особистісна сфера

жінки, що визначає систему її взаємин з майбутньою дитиною, формується під впливом взаємопов'язаних біологічних і соціальних умов, відповідальне ставлення - це усвідомлений вибір для прийняття важливих рішень, у тому числі щодо материнства; є передумовою розвитку відповідального ставлення до материнства. Відповідальне ставлення є передумовою для усвідомленого вибору щодо прийняття важливих рішень, у тому числі щодо материнства. Відповідальне ставлення є результатом внутрішньої роботи та саморозвитку, а тому його слід вважати нерелевантним, якщо зовнішні мотивації, тиск та впливи не відповідають внутрішнім переконанням людини. Розвиток такого ставлення можливий лише в контексті суб'єктності, розвитку самосвідомості та прийняття власних переконань і цінностей. Позитивне ставлення до себе дозволяє приймати рішення відповідно до внутрішнього переконання, що ці рішення є необхідними і важливими для власного життя [36].

Тому, враховуючи погляди О. Тіунової, можна зробити висновок, що системоутворюючими елементами в єдиній структурі психологічної готовності до майбутнього материнства є відповідальне ставлення, яке ґрунтується на усвідомленні того, що вона обрала материнство, емоційно-ціннісне ставлення до материнства, сформованість ціннісно-сміслового оточення, емоційно-позитивна Я-концепція, стабільна життєва позиція, можна зробити висновок, що в її основі лежить готовність взяти на себе відповідальність за виконання функцій материнства. Однак, визначаючи чинники психологічної готовності до материнства, авторка поверхнево розглядає вплив освітнього середовища як одного з чинників процесу формування відповідального ставлення до материнства [36].

Своєрідність підготовки юнаків до батьківства розкриває Р. Хавула. Було розроблено модель психологічної готовності юнаків до батьківства та впроваджено систему психологічного супроводу з метою формування у юнаків здатності до майбутнього батьківства. На нашу думку, релевантною є вся система батьківських установок, запропонована авторами, тобто батьківство в цілому, як воно сприймається в особистісній системі цінностей чоловіка. При

цьому батьківство сприймається або як щось цінніше, або як щось деструктивне. Ставлення до батьківської ролі проявляється у прийнятті, уникненні або амбівалентному ставленні до своєї батьківської ролі. Ставлення до батьківства - сприйняття змін в образі «Я», сприйняття себе як батька, стає важливим моментом у формуванні індивідуальних стратегій адаптації юнака/хлопця до батьківства [9].

В свою чергу, О. Лещенко розглядає процес формування відповідальної батьківської поведінки молодого подружжя як цілеспрямовану системну діяльність, що включає створення спеціальних умов, які сприяють покращенню особистісної ситуації молодого подружжя як батьків [21].

Отже, можна сказати що відповідальне батьківство можна бути за умови, що він є свідомого батьківства, тобто свідоме батьківство є ширшим поняттям, ніж відповідальне батьківство, і включає в себе відповідальне батьківство. Усвідомлене батьківство включає в себе сімейні цінності, ролі, спеціальні знання, життєві та батьківські навички. Тому відповідальне батьківство означає, що батьки беруть на себе відповідальність за репродуктивну батьківську поведінку, життя і виховання своїх дітей. Далі йдеться про те, що відповідальне батьківство стає усвідомленим лише тоді, коли людина здатна любити своїх дітей.

РОЗДІЛ 2

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА У ЗДОБУВАЧІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Опис діагностичних методик відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти

Відповідальне ставлення до батьківства розглядається як прийняття на себе нової системи обов'язків по відношенню до свого шлюбного партнера, майбутніх дітей, визнання принципів рівності в людських стосунках, прагнення до співпраці і повсякденного спілкування, емпатійне ставлення до іншої людини, вміння пристосуватися до звичок і рис характеру іншої людини, розуміння психічних станів партнера, мотивація на шлюб і відповідальне, усвідомлене ставлення до вимог і обов'язків в сімейному житті, особистісна зрілість [32].

Для того, щоб визначити готовність відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти нами було проведено емпіричне дослідження.

База дослідження: Петрашівський ліцей.

У дослідженні взяли участь 48 учнів (28 дівчат та 20 хлопців) 10 та 11 класів Вік досліджуваних: 15-17 років.

З метою емпіричного дослідження відповідального ставлення до батьківства у здобувачів середньої освіти було використано комплекс методів та психодіагностичних методик дослідження, а саме:

- Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда [42];
- Опитувальник «Вимірювання установок в сімейній парі» (автори Ю. Альошина, Л. Гозман, Е. Дубовська) [17];

- Опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) О.С. Штепи [41].

Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда

Методика допомагає діагностувати готовність виконувати сімейні функції: створення позитивного сімейного фону, підтримка доброзичливих стосунків із родичами, виховання дітей, інтимне життя подружжя, налагодження здорового сімейно-побутового режиму і т.д. Крім цього, за допомогою даної методики можна окреслити перспективи благополуччя сімейних стосунків.

У тесті наведено 10 типових сімейних ситуацій.

2. Підтримання шанобливих, доброзичливих стосунків з родичами, близькими та друзями.

3. Господарсько-економічна функція.

4. Трудова діяльність.

5. Налагодження сімейно-побутового режиму.

6. Інтимне життя.

7. Поява дітей.

8. Виховання дітей.

9. Самовдосконалення в сім'ї.

10. Постійне вдосконалення, розвиток комунікабельності.

А також виявити вівень готовності до сімейного життя: недостатній, задовільний, достатній.

Опитувальник «Вимірювання установок в сімейній парі» (автори Ю. Альошина, Л. Гозман, Е. Дубовська

Мета використання даної методики – вивчення установок респондентів щодо найбільш значущих в сімейній взаємодії сфер людського життя.

Методика Ю. Альошиної, Л. Гозман, Е. Дубовської містить 40 суджень, що виражають ту чи іншу позицію людини щодо 10 значущих для сімейної взаємодії сфер:

- 1) ставлення до людей;
- 2) альтернатива між почуттям обов'язку і задоволенням;
- 3) ставлення до дітей;
- 4) ставлення до автономності або залежності подружжя;

- 5) ставлення до розлучення;
- 6) ставлення до любові романтичного типу;
- 7) оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті;
- 8) ставлення до «заборони сексу»;
- 9) ставлення до патріархального чи егалітарного устрою сім'ї;
- 10) ставлення до грошей.

Опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) О.С. Штепи дає змогу визначити складові та рівень особистісної зрілості. Методика побудовано згідно з теоретичною моделлю особистісної зрілості О.С. Штепи, яка виділяє 10 особистісних рис, що складають структуру особистісної зрілості й які є критеріями особистісного зростання.

Це наступні риси: синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, децентрація, життєва філософія. Відповідно і методика містить 10 аналогічних шкал. Оцінка за кожною шкалою проводиться у стенах, за традиційною схемою, і дозволяє визначити низький, середній та високий рівень розвитку кожної складової особистісної зрілості. За результатами методики також визначається загальний рівень особистісної зрілості: високий, необхідний, критичний. Про високий рівень свідчать риси відповідальності, життєвої філософії, креативності, автономності на високому рівні, а решта рис – на середньому рівні; про необхідний рівень – риси життєвої філософії та автономності на середньому рівні, решта рис – на середньому рівні, а деякі на низькому рівні вираженості; критичний рівень відбивають риси життєвої філософії та автономності на низькому рівні, решта рис – на середньому рівні, й деякі риси – на низькому рівні.

2.2 Аналіз результатів проведеного дослідження ставлення здобувачів середньої освіти до відповідального батьківства

Нами була проведена методика «Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя» І. Юнда (додаток А).

Зміст методики являє собою типові ситуації між подружжям, взаємодія у межах 10 функцій сім'ї. Для того, щоб визначити готовність до сімейного життя, респонденту потрібно обрати у кожній із десяти запропонованих ситуацій по одному з трьох варіантів відповіді (правильне, можливе, неправильне) та підрахувати результати в балах за шкалою оцінок для кожного з трьох варіантів поведінки (в усіх десяти ситуаціях).

Рівні готовності до сімейного життя: сума балів від 70 до 120 свідчить про достатній рівень готовності до сімейного життя, 22-70 балів – про задовільний рівень, нижче 22 балів – про недостатній рівень готовності.

Аналізуючи результати дослідження за методикою «Тест-карти оцінки готовності до сімейного життя» І. Ф. Юнда, ми проаналізуємо окремо готовність кожного респондента до створення сім'ї, так і середнє значення сімейного благополуччя.

У тесті наведено 10 типових сімейних ситуацій.

1. Створення позитивного психоемоційного фону.

Усі 48 респондентів (100% осіб) вибрали варіант, що при проблемах на роботі або ж за інших труднощів, хотіли б як віддавати, так і отримувати в свій бік співпереживання та прояв ніжності, підтримку та турботу, всі вважають, що докори та невдоволення і звинувачення – це недобре.

2. Підтримання шанобливих, доброзичливих стосунків з родичами, близькими та друзями.

У цьому питанні серед досліджуваних виникало найбільше розбіжностей, однак (24 учні) 50% осіб вважають, що ставлення до гостей та родичів має здійснюватися у достатньо урочистій обстановці.

3. Господарсько-економічна функція.

Серед відповідей на третю ситуацію, всі 100% респондентів вибирають варіант, що правильно обговорювати плани та приймати рішення треба спільно, невірним варіантом вважають потурання один одного.

4. Трудова діяльність.

У даній ситуації більшість 30 учні (62% осіб) вибирають варіант, як найбільш правильну поведінку – шанобливе ставлення до роботи один одного, інтерес та підтримка.

Серед решти 38% осіб виявлено розбіжності, деякі вважають вірним, що ставлення до роботи чоловіка має бути поважним, але без особливого інтересу, деякі вважають, що робота повинна залишатися за межами будинку, деякі зійшлись до того, що все-таки, важливіше виявляти інтерес і підтримку щодо трудової діяльності свого чоловіка чи дружини.

5. Налагодження сімейно-побутового режиму.

39 учнів (81%) вважають, що хотіли б самі займатися побутовими питаннями, проте не без допомоги свого партнера та з урахуванням його порад. 9 респондентів (19%) визнають, що порядок у будинку має бути, але хотіли б, щоб цим займався чоловік/дружина, бо без допомоги не зможе впоратися із побутовими справами.

6. Інтимне життя.

Всі 100% досліджуваних вибирають варіант, що інтимне життя має мати стриманість та помірність.

7. Поява дітей.

Двох-трьох дітей хотіли б мати 42 учнів (88%) з досліджуваних, а 6 учнів (12%) відповіли, що хотіли б відкласти появу дітей.

8. Виховання дітей.

36 учнів (75%) вважають, що необхідно всебічно розвивати дитину, що це веде до найкращого результату виховання, 12 учнів (25%) вважають, що дитині необхідно надавати свободу вибору та дій при вихованні.

9. Самовдосконалення в сім'ї.

Цікаво, що всі 100% респондентів зазначають, що потрібна турбота та розвиток кожного члена сім'ї, взаєморозуміння та взаємна підтримка, і вважають невірним проводити дозвілля окремо від чоловіка чи дружини.

10. Постійне вдосконалення, розвиток комунікабельності.

42 опитаних (88%) хотіли б, щоб їх чоловік/дружина у поведінці виявляли скромність і не прагнули завоювати загальну увагу, але вміли відстоювати свої погляди та принципи. Решта 12% респондентів, навпаки, вважають що їхній чоловік чи дружина повинні удосконалювати свої соціальні контакти та вміти відстоювати як свої, так і інтереси сім'ї.

На основі отриманої суми балів визначається рівень готовності до сімейного життя: сума балів від 70 до 120 свідчить про достатній рівень готовності до сімейного життя, 22-70 балів – про задовільний рівень, нижче 22 балів – про недостатній рівень готовності.

Згідно з отриманими результатами більшість учнів мають задовільний рівень готовності до сімейного життя, а саме 42% хлопців та 45% дівчат. Проте варто відзначити, що достатній рівень готовності до сімейного життя виявлено більше у представників жіночої статі (32%), ніж у чоловічої (23%). Недостатній рівень готовності до сімейного життя встановлено у 35% чоловік та 23% жінок. В таблиці 2.1. та на рис. 2.1 відображені отримані результати.

Таблиця 2.1

Рівень готовності здобувачів середньої освіти до сімейного життя за результатами «Тесту-карти оцінки готовності до сімейного життя»

І. Юнда

Рівні готовності до сімейного життя	Кількість досліджуваних, у %	
	Чол.	Жін.
достатній	23%	32%
задовільний	42%	45%

недостатній	35%	23%
-------------	-----	-----

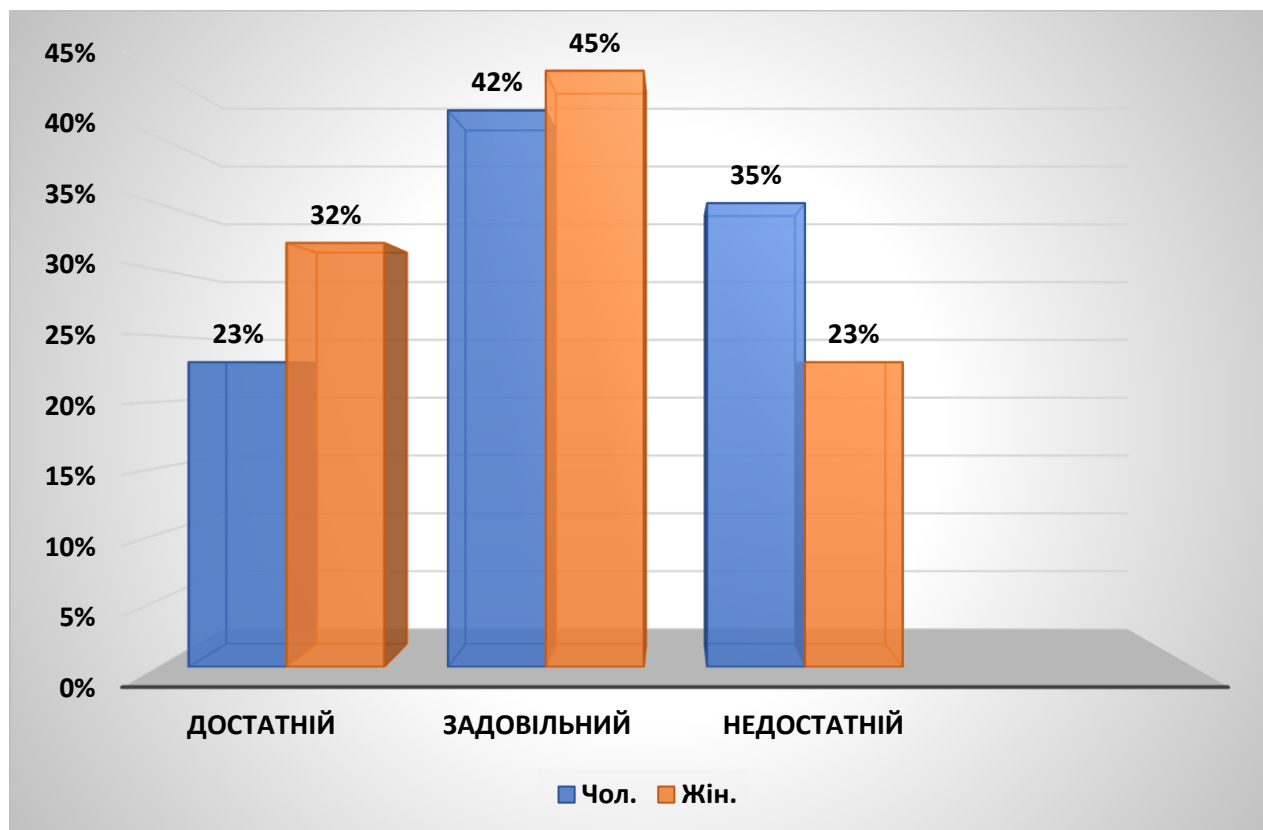

Рис. 2.1 Рівень готовності здобувачів середньої освіти до сімейного життя за результатами «Тесту-карти оцінки готовності до сімейного життя» І. Юнда

Також нами був використаний опитувальник «Вимірювання установок в сімейній парі» (Ю. Альошина, Л. Гозман, Е. Дубовська) (додаток Б).

Мета використання даної методики – вивчення установок респондентів щодо найбільш значущих в сімейній взаємодії сфер людського життя.

Найбільш популярними і часто використовуваними шкалами установок є такі, як: ставлення до сімейного життя, дітей, розлучення, сексу, до представників протилежної статі. Цінність і важливість шкал установок для психології сімейних взаємин багато в чому викликані тим, що використання їх безпосередньо пов'язано з рішенням однієї з найважливіших проблем психології сім'ї: дослідження впливу подібності-відмінності (особистісних рис, установок, ціннісних орієнтацій тощо) на стосунки подружжя і якість шлюбу.

Слідом за Р. Левисом і Гр. Спаніером багато психологів вважають, що чим більше у подружжя спільних поглядів з різних питань, тим це краще для їхніх стосунків. Такий висновок робить шкали установок особливо цінними для вивчення в прогностичних цілях. Наприклад, знання про те, наскільки подібними є погляди на вступ у шлюб, дозволяє припустити найбільш конфліктні в майбутньому для даних партнерів сфери і в разі необхідності використовувати ці дані в дошлюбному консультуванні. Інформація про подібність у поглядах може також бути корисною в роботі служби сприяння вступу в шлюб одиноких, оскільки у людей з подібними установками ймовірність формування успішних стосунків набагато вище.

Зручність використання визначених шкал в емпіричних дослідженнях визначається швидкістю проведення цих методик і певною легкістю їх створення: щоб визначити установку людини на що-небудь, достатньо запропонувати їй оцінити 4-6 суджень щодо цього предмета чи явища дійсності.

Респонденти повинні оцінити ступінь своєї згоди з кожним із тверджень методики.

В таблиці 2.2 та на рис. 2.2 представлені кількісні результати дослідження, отримані за даною методикою.

Таблиця 2.2

Результати дослідження установок здобувачів середньої освіти на найбільш значущі в сімейній взаємодії сфери життєдіяльності за опитувальником «Вимірювання установок в сімейній парі»

Ю. Альшиної, Л. Гозман, Е. Дубовської

Установки на найбільш значущі в сімейній взаємодії сфери життєдіяльності	Чол.	Жін.
Люди	54%	46%
Обов'язок та задоволення	34%	32%
Діти	32%	51%
Автономність та незалежність	57%	43%
Розлучення	38%	45%

Романтичні стосунки	45%	47%
Інтимне, сексуальне життя	67%	34%
Устрій та влада в сім'ї (патріархат)	54%	34%
Гроші	34%	27%

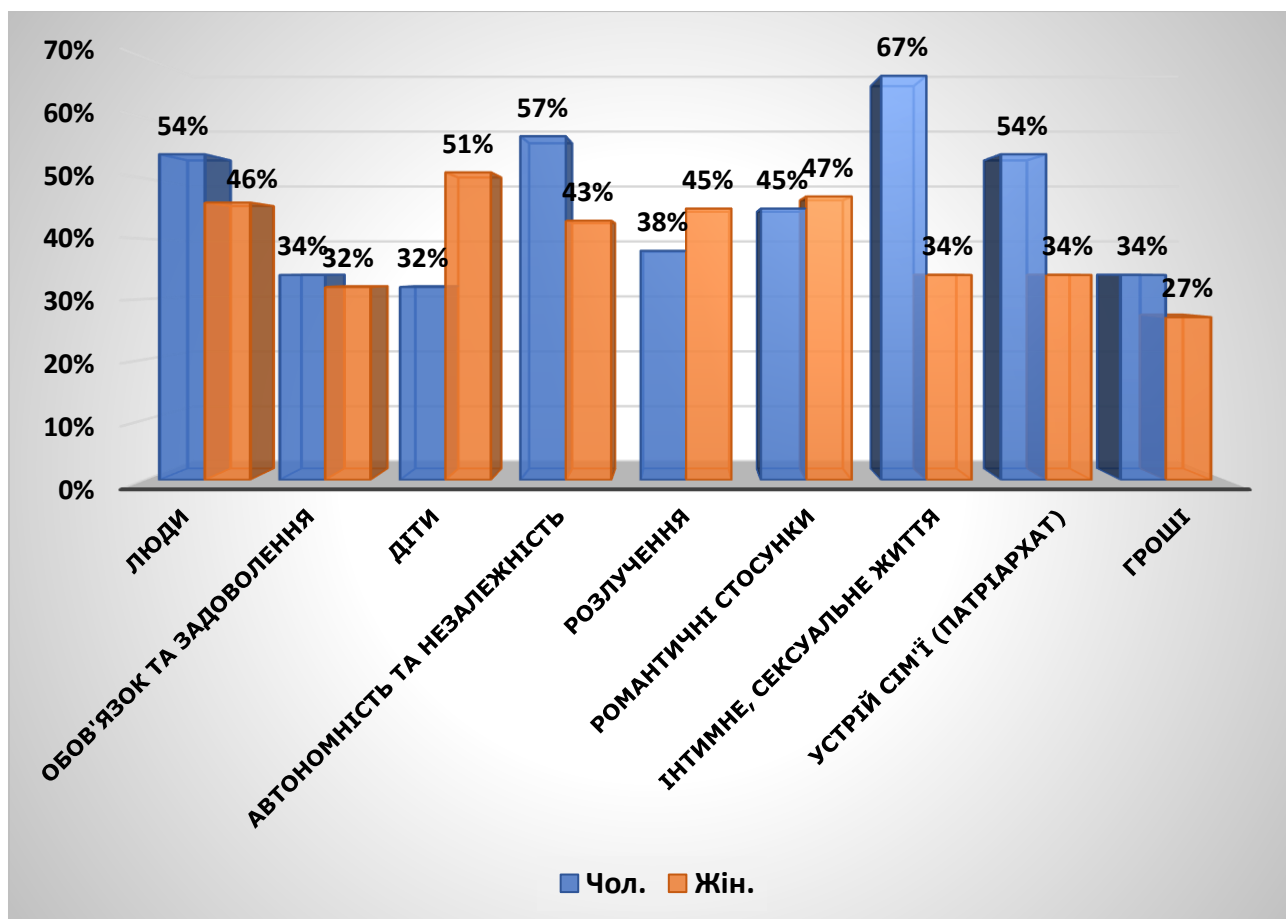

Рис. 2.2 Кількісні показники установок здобувачів середньої освіти на найбільш значущі в сімейній взаємодії сфери життєдіяльності за опитувальником Ю. Альшиної, Л. Гозман, Е. Дубовської

Як видно з таблиці та діаграми, найбільш значущими в сімейній взаємодії сферами життєдіяльності є: виховання дітей, наявність автономності та особистих кордонів, спілкування з іншими людьми, романтичні стосунки та гроші і матеріальне забезпечення. Крім того, існують деякі відмінності серед хлопців та дівчат щодо значущості тієї чи іншої сфери сімейної взаємодії. Так, наприклад, для дівчат значно важливішими є діти, романтичні стосунки з

партнером, і в рівній мірі – проблема автономності або залежності і можливість розлучення. Для хлопців важливими є питання особистої автономності та незалежності, сфера спілкування з іншими людьми і турбота про матеріальний достаток сім'ї та гроші. Велика різниця виявлена між показниками ставлення хлопців і дівчат до сексуальної сфери сімейного життя.

За методикою «Особистісної зрілості особистості» О.С. Штепи ми отримали наступні результати. Перейдемо до кількісного та якісного аналізу результатів. Зауважимо, що аналіз результатів за цією методикою здійснюється шляхом підрахунку суми сирих балів за кожною шкалою та переведення їх у стобальну шкалу (всього 10). Стени 1-3 відповідають низькому рівню вираження характеристик, 4-7 є свідченням середнього рівня вираження складових особистісної зрілості та 8-10 відповідають високому рівню.

За методикою О. С. Штепи, яка досліджує особливості особистісної зрілості маємо наступні дані. Загальний рівень особистісної зрілості у всіх респондентів (100 %) складає необхідний рівень, згідного якого параметри життєва філософія та автономність мають бути вираженими саме на середньо-37 му рівні (як і всі інші риси), проте, автор допускає, що можуть бути складові особистісної зрілості, які знаходяться на низькому рівні вираженості. Високого та критичного рівнів розвитку особистісної зрілості не було встановлено. Але, на нашу думку, аналіз рівнів особистісної зрілості учнів 10 та 11 класів доцільно провести також окремо по кожній з характеристик, що виділяє О.С. Штепа (розподіл за рівнями зображено на рис. 2.3.).

Загальний рівень особистісної зрілості всіх респондентів (100%) на необхідному рівні, згідно з яким параметри філософії життя та автономії мають бути виражені на середньому рівні (як і всі інші характеристики), але автор допускає, що можуть бути елементи особистісної зрілості з більш низьким рівнем вираженості. Високого або критичного рівнів розвитку особистісної зрілості поки що не виявлено.

Проте, на нашу думку, доцільно проаналізувати рівень особистісної зрілості учнів 10-х та 11-х класів окремо за кожною характеристикою, виділеною О.С. Штепою (розподіл за рівнями представлено на рисунку 2.3).

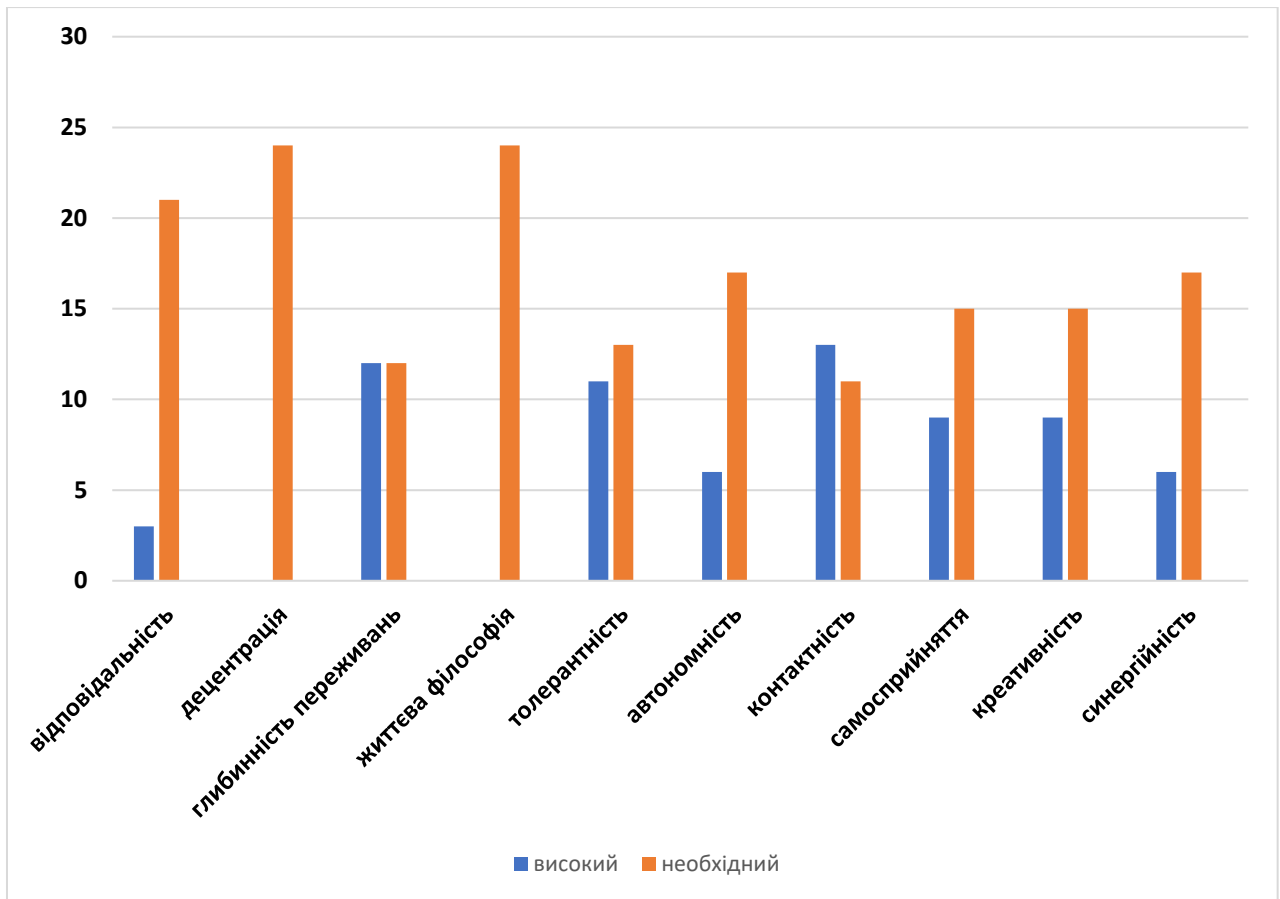

Рис. 2.3 Рівні компонентів особистої зрілості здобувачів середньої освіти за методикою «Особистісної зрілості особистості» О.С. Штепи

Так, високий рівень розвитку особистісної зрілості спостерігався за компонентами глибини та толерантності (50%), незалежності та креативності (37,5%), автономії та синергії (25%) та відповідальності (12,5%).

Однак ми розуміємо, що навіть зріла особистість може не мати таких високих високі бали за всіма компонентами особистісної зрілості. Наприклад, помірні контактність і толерантність є характеристиками зрілої людини, як зазначають автори методики: «можливо, контактність і толерантність відносяться більше до характеристик соціальної зрілості, ніж особистісної» [25, с. 102]. Тому особистісна зрілість проявляється у прагненні індивіда бути толерантним, що є «своєрідною категоричною пропозицією особистісно зрілої людини» [25, с. 102].

2.3 Діяльність фахівців психологічної служби закладу загальної середньої освіти з формування відповідального ставлення до батьківства у школярів

На формування батьківства впливають різні фактори, які ієрархічно можна розмістити на таких рівнях: рівень суспільства, рівень батьківської сім'ї, рівень власної сім'ї та рівень конкретної особистості. Суспільство дає для особистості певний взірець батьківства, який започатковує формування батьківства в кожному конкретному випадку, враховуючи особливості подружжя, їх ціннісно-мотиваційну сферу та досвід, отриманий у батьківській сім'ї.

Необхідно зазначити, що перехід з одного життєвого циклу на інший, до прикладу, від укладання шлюбу та фази без дітей до фази появи первістка, не завжди буває позитивним. Досить часто в сім'ї виникають конфлікти та проблеми через те, що члени сім'ї не можуть плавно увійти в новий цикл. Це зумовлено тим, що психологічна сутність сімейних стосунків стає особистісно значущою і впливає на почуття, мислення та поведінку.

У період очікування дитини, подружжя готується до нових соціальних ролей - бути батьками. На цій стадії вони активно починають формувати сім'ю в сенсі побудови власної відповідальності за дитину, яка певний час буде залежати лише від їх рішень та дій. Досить часто в цей період відбувається перерозподіл обов'язків. З моменту зачаття жінки до появи дитини на світ, відбуваються досить суттєві зміни в атмосфері сім'ї, формується відношення до власної дитини, на яку очікує подружжя. Звісно, що найбільш сприятливим чинником для майбутніх батьків є дійсне бажання та очікування на дитину, розмова з нею, приємні передпологові клопоти [18].

Численні дослідження показують, що переважна більшість пар, які планують, або й уже мають дітей, все ще не володіють необхідними навичками та знаннями щодо психологічно-вікових особливостей дітей. Звісно, це має негативний вплив на виховання та розвиток дитини. Важливо знати, що

психологічна готовність сім'ї розглядається як сукупність позитивного і негативного впливу на дитину.

Перебудова в життєвому циклі сім'ї, яка перебуває в очікуванні народження малюка є складним і тривалим процесом, який залежить від ряду умов. В даному випадку мова йде не лише про соціально-психологічні особливості, але й про фактори релігійного та культурного характеру. В умовах систематичної роботи над власними особливостями, при проявах гармонійних взаємовідносин, мотивації та прагнення до побудови цілісних сімейних відносин, перехід на новий сімейний етап, буде не лише мати позитивну тенденцію, а й приноситиме радість та задоволення.

Потрібно відмітити, що формування почуття батьківства і усвідомлення себе в новій ролі здійснюється під впливом ряду чинників, які носять соціально-психологічний характер [5]. Зокрема, мова йде про:

- власний досвід взаємодії із батьками, особливо позитивний. Вчені прийшли до висновку, що існує пряма залежність, між тим, які відносини були у майбутніх батьків із власними батьком та матір'ю, і тим, якими стануть вони. Чим кращим, теплішим, емоційнішим був зв'язок із батьками, тим кращою буде взаємодія із власною дитиною, тим більше молоді батьки отримуватимуть задоволення від нової соціальної ролі;
- взаємна любов і повага подружжя один до одного. Сюди ми також відносимо бажання чути один одного, велика підтримка і розуміння бажань і потреб партнера;
- розуміння своєї нової ролі, відповідальності за стан як дитини, так і іншого із подружжя;
- важливе значення відіграє присутність батька під час пологів і підтримка дружини під час процесу народження дитини;
- усвідомлення факту народження і виховання малюка, як спільної відповідальності обох батьків;
- розуміння процесу народження не як особистої справи жінки, а спільної справи;

- важливу роль відіграє найперший емоційний та позитивний контакт дитини із батьками;
- усвідомлення того, що дитина є окремою особистістю, яка матиме власні погляди, бажання і прагнення;
- і найголовніше: особисте, ніким не нав'язане, бажання змінити соціальну роль і стати батьками, яке тісно пов'язане із усвідомленням змін, які чекають молоду сім'ю. Готовність до цих змін і розуміння чим доведеться поступитися, заради благополуччя дитини.

На сьогодні вчені під змістом формування навичок усвідомленого батьківства розуміють систему знань про виконання батьківських функцій, культури взаємин між батьком і матір'ю, шлюб і сім'ю. Система знань про виконання батьківських функцій зорієнтована на загальнолюдські цінності, становить певний логічний взаємозв'язок різних дисциплінарних знань, які розширюються та поглиблюються з віком дитини.

Зміст формування навичок усвідомленого батьківства ґрунтується на таких принципах, як об'єктивність, правдивість, науковість, опори на позитивне, національності, адресності, інформованості, послідовності, системності, природності та принцип створення умов, сприятливих для формування навичок усвідомленого батьківства.

Вчені виділили декілька головних завдань, які ставляться задля формування навичок усвідомленого батьківства. Зокрема:

- показати, наскільки великою є цінність сім'ї та хороших відносин між батьками та дітьми;
- продемонструвати, що таке відповідальне та усвідомлене батьківство;
- сформуванати відповідальне ставлення до батьківських обов'язків;
- показати, якими мають бути «здорові» відносини між молодими людьми;
- проінформувати молодь про основи усвідомленого батьківства;
- ознайомити юнаків та дівчат із різними видами поведінки батьків та їх наслідками [37].

З метою формування навичок усвідомленого батьківства використовується наступні форми та методи. Серед форм найпоширенішими є: індивідуальні (етична бесіда, консультація, інформування, листування); групові (тренінг, семінар, тести, відео лекторії, конкурси, вікторини та ін.); масові (тематичні дні, тижні, акції, вечори, конференції та ін.).

На думку дослідників, одними із найдієвіших методів, які допомагають сформувати навички усвідомленого батьківства є ті, які можуть активізувати думку молодих людей, викликають у них роздуми та бажання отримувати і аналізувати інформацію, шукати різноманітні аргументи.

В першу чергу виділяють словесні методи, до найпоширеніших із яких можемо віднести бесіду, диспут, розгляд проблемних завдань, а також «мозковий штурм» [27].

Одним із найефективніших методів, який допомагає сформувати розуміння того, яке батьківство може вважатися відповідальним є сюжетно-рольова гра. Примітно, що під час такої гри учасники можуть спробувати реалізувати себе у ролі батьків, зрозуміти, які проблеми можуть виникнути та як їх можна вирішувати. Використання цього методу дає позитивні результати ще й тому, що гра відбувається в особливій атмосфері, максимально наближеній до реальності.

Дієвим у формуванні навичок усвідомленого батьківства є метод можливих варіантів («дерево рішень»), який варто використовувати для раціоналізації процесу прийняття рішення в ситуації, коли неможливо однозначно розв'язати поставлене завдання. Зазначений метод можна застосовувати також під час аналізу соціально-моральних ситуацій, що дає змогу досягнути повного розуміння причин поставленої проблеми, механізм прийняття складних рішень, проаналізувати суперечливі дані.

Зазвичай службовці, які працюють саме у соціальній сфері, аналізують відносини між подружжям, яке перебуває в очікуванні народження дитини. Вони звертають увагу на те, яким чином організований побут, наскільки вихованими

та взаємоввічливими є майбутні батьки, визначають, чи будуть вони спроможними на відповідальне батьківство.

Потрібно підкреслити, що задля підвищення загальної вихованості широко використовуються загальні методи впливу, які є базисом надання соціальної допомоги.

При інтерв'юванні молодих подружніх пар, з якими відбувається робота соціального працівника, з'ясовується їх професійна діяльність з погляду кар'єрного зростання. Це свідчить про наміри, спрямованість на подолання труднощів та внутрішню силу та мотиви, що зорієнтовані на покращення власних умов існування. З огляду на дані, які отримує соціальний працівник, він може зробити прогностичні висновки, щодо перспективи культурного та професійного зростання задля забезпечення комфортних умов в родині та передачі позитивного досвіду нащадкам [8].

У роботі з сім'ями, які очікують на народження дитини, соціальний працівник має володіти та застосовувати наступні професійні компетенції. До прикладу, фахівець з соціальної роботи при спілкуванні з сім'ями має чітко відмежовувати і розуміти чи насправді сім'я потребує соціальної допомоги, чи проблеми подружжя пов'язані з психологічними чи, навіть, психіатричними аспектами. Соціальний працівник має тісно співпрацювати з психологами, психотерапевтами, працівниками медичної служби для того, щоб направляти майбутніх батьків до фахівця відповідного профілю для надання адекватної допомоги. Водночас, соціальний працівник має зрозуміти і вміти надавати первинну соціальну допомогу та підтримку, спокійно та систематично підтримуючи комунікацію з парами, які цього потребують і, навіть, з тими, які мають психічні розлади [26].

Проводячи соціальну діагностику майбутніх партнерів, що очікують на народження дитини, соціальний працівник аналізує отримані результати і робить висновок, що в подальшому стає основою для розробки соціальної програми для допомоги таким сім'ям. Основними завданнями фахівця з соціальної роботи бути наставником, консультантом та захисником.

Соціальний працівник, як наставник, розповідає подружній парі про важливість та якість взаємодії між ними та майбутньою дитиною, про розвиток її у внутрішньоутробний період, дає поради щодо педагогічних методів на виховання майбутньої дитини. Роль соціального працівника, як консультанта, полягає також у тому, він допомагає розібратись в законодавчій базі, в питаннях, що пов'язані з міжособистісним спілкуванням у родині, розповідає про досвід інших сімей, як приклад щодо подолання труднощів, роз'яснює майбутнім батькам шляхи формування необхідних умов для майбутньої дитини та нормального її розвитку.

Разом з тим, соціальний працівник захищає права та інтереси подружжя та майбутньої дитини, може бути представником в органах та службах, до яких звертається сім'я. Така робота здебільшого проводиться в сім'ях, які не спроможні відстояти свої інтереси, мають шкідливі звички, які вплинули на незворотній процес в їх свідомості, не мають змоги влаштувати власний побут або потрапили в складні життєві обставини. Така допомога відбувається і для родин, які без бажання очікують на народження дитини, з метою захисту прав та інтересів ще ненародженого немовля [8]. Сім'ї, в яких майбутні батьки мають сильну деградацію, жінка, яка завагітніла після фізичного насилля над нею (згвалтування), сім'ї, в яких за період очікування дитини відбулись значні зміни, не спроможні адекватно оцінювати потребу майбутньої дитини. В такому випадку діяльність соціального працівника є провідною в цій сім'ї.

Соціально – педагогічна робота включає освітні компоненти – це навчання у вихованні дітей та психолого – соціальну підтримку. Компетенції, яким навчають соціальні працівники, допоможуть майбутнім батькам запобігти сімейним проблемам та допоможуть сформувати педагогічну культуру. Заходи, що спрямованні на навчання батьків щодо виховання майбутньої дитини, проводяться соціальним фахівцем здебільшого консультативним шляхом. Натомість соціально – психологічний супровід сім'ї – це робота не лише з майбутніми батьками, а й з оточуючими родичами, які залучені в цей процес.

Підтримка зорієнтована на створення сприятливого мікросередовища та подолання критичних точок в даний період життя [29].

Соціальний працівник працює як медіатор, посередник між всіма учасниками соціально – педагогічного супроводу. В завдання фахівця із соціальної роботи входить допомога в організації сімейного відпочинку, забезпечення повноцінною інформацією з питань соціального захисту. Допомога фахівця включає в себе й координування роботи між органами і службами, які працюють з даною родиною. Така форма роботи здебільшого носить консультативний характер [16]. Хоча, при умові обтяженого випадку, працівники соціальної сфери можуть бути представниками у різного роду відомчих служб.

Однією із форм роботи з сім'єю, яка очікує на народження дитини, є соціальний патронаж. Ця форма роботи забезпечує діагностування житлово-побутових умов існування родини, шляхом відвідування їх вдома, а також вивчення критичних точок та ризиків, які можуть впливати на народження та подальший розвиток дитини. За умови систематичної і довготривалої роботи, відвідування сім'ї стає звичним для родини. Під час спостереження та відвідування таких родин, працівник соціальної сфери може простежити динаміку вирішення проблем, оцінити стан родини та виконання майбутніми батьками рекомендацій, що були надані різними фахівцями для забезпечення безпечного та комфортного середовища.

Частіше робота з сім'ями відбувається в індивідуальному форматі для забезпечення конфіденційності та збереженні психологічного устрою сім'ї. Проте, в практиці роботи соціальних фахівців застосовуються і групові форми роботи (заняття з елементам тренінгу) [38].

Не варто забувати і про те, що при співпраці соціального працівника і сім'ї, що очікує на появу дитини, можливе укладання між цими двома сторонами угоди про межі співпраці. При укладанні угоди визначаються потреби сім'ї, цілі та шляхи, якими дані цілі можуть бути досягнуті; соціальний працівник може чітко окреслити терміни виконання роботи, які будуть обов'язковими для двох сторін.

Форма такої співпраці дасть впевненість для майбутніх батьків у якісній роботі, а для працівника соціальної сфери – у відповідальному ставленні до співпраці з боку подружжя.

Отже, одним із головних завдань, яке стоїть перед соціальними працівниками при роботі із молоддю є формування у них навиків відповідального батьківства. Для досягнення цієї мети необхідно, аби молодь розуміла що таке батьківство, які функції їм доведеться виконувати, якими є типи поведінки батьків та як їх поведінка впливатиме на розвиток, становлення та подальше життя дитини.

2.4 Програма соціально-психологічного тренінгу з формування відповідального ставлення до батьківства здобувачів середньої освіти

Для формування відповідального ставлення до батьківства здобувачів середньої освіти нами було розроблено програму соціально-психологічного тренінгу.

Мета програми: формування відповідального ставлення до батьківства

Завдання програми:

- формувати позитивне ставлення до інших людей;
- розвивати навички конструктивної поведінки у сім'ї;
- навчати умінню володіти собою, розуміти власні емоції та емоції партнера;
- розвивати емпатійність, здатність співпереживати та співчувати;
- формувати уміння долати конфлікти у сімейній взаємодії;
- розглянути роль батьківства в житті людини;
- обґрунтувати важливість відповідального ставлення до народження дитини;
- проаналізувати стилі батьківської поведінки стосовно дітей та їх вплив на процес формування особистості дитини;

– визначити сутність усвідомленого та відповідального батьківства.

Кількість занять: 9 занять.

Тривалість заняття: 40-60 хв.

Форма занять: групова, колективна.

Основні методи роботи: моделювання ситуацій; рольові ігри; вправи; групові дискусії.

Основні принципи роботи, яких необхідно дотримуватися під час проведення тренінгу: принцип активності, дослідницької і творчої позиції учасників, принцип відповідальності, толерантного ставлення до інших людей, принцип конфіденційності, принцип «тут і тепер».

Таблиця 2.3

**Структура програми соціально-психологічного тренінгу
«Формування відповідального ставлення до батьківства здобувачів
середньої освіти»**

Тема заняття	Мета та завдання заняття	Вправи
ЗАНЯТТЯ 1. ЗНАЙОМСТВО	1) налаштувати учасників тренінгу на взаємодію та роботу; 2) створення соціально-психологічної атмосфери серед учасників; 3) прийняття правила для продуктивної роботи, показати необхідність вироблення і дотримання певних правил, за якими відбувається взаємодія людей; 4) актуалізувати завдання, виявити особистісну поінформованість з проблеми.	Вправа «Самопрезентація» Вправа «Правила групи» Визначення очікувань. Вправа «Лелека» Вправа «Людина – істота» Вправа «Чотири стихії» Притча «Все у твоїх руках» Вправа «Подаруй усмішку»

<p>ЗАНЯТТЯ 2. СІМЕЙНІ БУДНІ</p>	<p>1) створити активну творчу атмосферу та позитивний настрій у групі; 2) залучити учасників до групової взаємодії. 3) актуалізувати значущість сім'ї у житті кожної людини.</p>	<p>Вправа «Маска, я знаю тебе», Вправа «М'ячик», Теоретична розповідь «Вступ до психології сім'ї», Вправа «Домашні обов'язки» Вправа «Мої проблеми», Вправа «Малюнки-метаморфози» Вправа «Добрі побажання»</p>
<p>ЗАНЯТТЯ 3. СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ</p>	<p>1) розкрити сутність поняття «сімейних цінностей»; 2) охарактеризувати ціннісне підґрунтя щасливої сім'ї, пояснити їх значущість для створення щасливої сім'ї, узгодження інтересів, потреб, можливостей кожної особистості; 3) проявити у ігровій формі ідею у тому, кожна сім'я - об'єднання особистостей з різними характерами, цінностями, інтересами та запитамі;</p>	<p>Вправа «Інтерв'ю» Вправа «Пріоритети» Вправа «Критерії щасливої сім'ї» Вправа «Назви емоційний стан сусіда» Вправа «Модель щасливої сім'ї» Вправа «Дерево сімейних цінностей»</p>

<p>ЗАНЯТТЯ 4. СІМЕЙНА АТМОСФЕРА І КОНФЛІКТИ</p>	<p>1) усвідомити важливість гармонії між власним образом та власним життям; 2) з'ясувати уявлення учасників про зовнішні та внутрішні фактори які впливають на благополуччя сім'ї; 3) розкрити знання про подолання конфліктних ситуацій у сімейному житті</p>	<p>Вправа «Мій світ. Моє життя. Я» Вправа «Міфи та реальність» Вправа «Критерії щасливої сім'ї» Вправа «Вирішення сімейних конфліктів» Руханка «Я їду!», «Я теж!», «Я зайцем!» Вправа «Кошик для сміття» Вправа на завершення</p>
<p>ЗАНЯТТЯ 5. СПРИЯТЛИВА СІМЕЙНА АТМОСФЕРА</p>	<p>1) попрацювати над усвідомленням важливості певних якостей характеру до створення сприятливої сімейної атмосфери; 2) проаналізувати свою роль у створенні загальної сімейної атмосфери; 3) заохочувати пошукову поведінку у ситуації невербального спілкування, стимулювати готовність до прийняття рішень, лідерства, сприйняття партнерів; 4) удосконалювати вміння та навички невербальної</p>	<p>Вправа «Лід та полум'я» Розповідь «Особливості ефективної міжособистісної комунікації в сім'ї» Вправа «Дискусія» Вправа «Карусель» Вправа «Ти ж знав»</p>

	комунікації та партнерської взаємодії.	
ЗАНЯТТЯ 6-7. ГОТОВНІСТЬ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ	<p>1) розвиток спонтанності, почуття відповідальності за партнера, навичок володіння тілом;</p> <p>2) розширення діапазону комунікативних можливостей, здатності до емпатійного переживання;</p> <p>3) набуття навичок концентрації на партнері;</p> <p>4) підведення підсумків.</p>	<p>Вправа «Сіамські близнюки»</p> <p>Інформаційне повідомлення «Готовність до створення сім'ї»</p> <p>Вправа «Контакт-імпровізація»</p> <p>Вправа «Остання зустріч»</p>
ЗАНЯТТЯ 8. БАТЬКІВСЬКА ПОВЕДІНКА	<p>1) інформування про стилі батьківської поведінки та їх ролі;</p> <p>2) розуміння умінь про роль кожного члена сім'ї.</p>	<p>Робота в групах «Стили батьківської поведінки стосовно дітей»</p> <p>Арт-терапія за темою. Скласти колаж «Щаслива сім'я»</p> <p>Міні – презентація «Дитячі заповіді для мам, тат, бабусь та дідусів»</p>

<p>ЗАНЯТТЯ 9. УСВІДОМЛЕНЕ ТА ВІДПОВІДАЛЬНЕ БАТЬКІВСТВО</p>	<p>1) ознайомити учасників із сучасними науковими підходами щодо понять «батьківство», «усвідомлене бтьківство» та їхніх складових.</p> <p>2) сприяти усвідомленню учасниками материнської та батьківської ролей в родині.</p>	<p>Міні-лекція «Основні компоненти усвідомленого батьківства»</p> <p>Інформаційне повідомлення «Роль матері та батька в родині»</p> <p>Вправа «Якості батьків»</p> <p>Вправа «Що я можу зробити для зростання саду усвідомленого батьківства»</p>
--	--	---

Зміст програми соціально-психологічного тренінгу представлено у додатку Г.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури засвідчив, що сім'я, в першу чергу, є групою людей, які мають спільних нащадків, або основний соціальний осередок, що складається з батьків та їхніх дітей. На наш погляд, базовим завданням сім'ї виступає процес народження та виховання дітей – батьківство. Саме батьки виконують свою особисту місію, сенс якої полягає у збереженні життя та здоров'я дитини, у наданні їй права на народження, освіту, розвиток, виховання, а також створення умов життя, що відповідають віку дитини і називаються дитинством.

Розглядаючи феномен «відповідальне батьківство» ми констатуємо, що в науковій літературі його трактують як усвідомлений вплив батьків на процес збереження життя та здоров'я дитини – це і є особистісна, моральна та громадянська відповідальність батьків, де дитина є абсолютною цінністю виховання, а гуманність по відношенню до дитини – вершина батьківської моральності (любов, милосердя, доброта, співпереживання, альтруїзм, готовність надавати допомогу близьким та далеким, розуміння цінності та неповторності кожного людини, недоторканність людського життя, вміння виявляти терпимість та доброзичливість). Загалом, батьківська відповідальність за здоров'я та виховання дитини формується протягом усього життя.

Відзначаємо, що на формування батьківства впливають різні фактори, які ієрархічно можна розмістити на таких рівнях: рівень суспільства, рівень батьківської сім'ї, рівень власної сім'ї та рівень конкретної особистості. В процесі роботи було встановлено, що суспільство пропонує особистості певний «шаблон» батьківства, який започатковує формування батьківства в кожному конкретному випадку, враховуючи особливості подружжя, їх ціннісно-мотиваційну сферу та досвід, отриманий у батьківській сім'ї.

Тому варто звернути увагу на формування вмінь та навичок усвідомленого батьківства в молоді, та на процес створення раціональних установок: розуміння змісту поняття усвідомлене батьківство, батьківство, сім'я; знання про стилі батьківської поведінки, усвідомлення батьківських функцій, розуміння етико-психологічних, економічних, педагогічних засад розвитку шлюбно-сімейних відносин.

Здійснено емпіричне дослідження

– З метою емпіричного дослідження формування відповідального ставлення до батьківства було використано комплекс методів і психодіагностичних методик: тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда, опитувальник «Вимірювання установок в сімейній парі» (Ю. Альошина, Л. Гозман, Е. Дубовська), Опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) О.С. Штепи.

За методикою «Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя» І. Юнда визначено, що більшою мірою респонденти мають задовільний рівень готовності до сімейного життя, а саме 42% хлопців та 45% дівчат. Варто відзначити, що достатній рівень готовності до сімейного життя виявлено більше у представників жіночої статі, ніж чоловічої.

На основі дослідження за опитувальником «Вимірювання установок в сімейній парі» (Ю. Альошина, Л. Гозман, Е. Дубовська) з'ясовано, що найбільш значущими в сімейній взаємодії сферами життєдіяльності є: виховання дітей, наявність автономності та особистих кордонів, спілкування з іншими людьми, романтичні стосунки та гроші і матеріальне забезпечення. Крім того, існують деякі відмінності серед хлопців та дівчат щодо значущості тієї чи іншої сфери сімейної взаємодії. Так, наприклад, для дівчат значно важливішими є діти, романтичні стосунки з партнером, і в рівній мірі – проблема автономності або залежності і можливість розлучення. Для хлопців важливими є питання особистої автономності та незалежності, сфера спілкування з іншими людьми і турбота про матеріальний достаток сім'ї та

гроші. Велика різниця виявлена між показниками ставлення хлопців і дівчат до сексуальної сфери сімейного життя.

Опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) О.С. Штепи можна побачити, порівнюючи середні профілі особистісної зрілості, «просідають» Проте ми вважаємо, що формування особистісної зрілості є процесом, а не кінцевою метою, а тому учні перебувають на шляху до вершини особистісної зрілості.

Нами було розроблено програму соціально-психологічного тренінгу з формування відповідального ставлення до батьківства здобувачів середньої освіти та в перспективі вбачаємо впровадження його в освітній процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах) / під ред. Юрій М. Ф. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 1. 432 с.
2. Астахов В. М., Бацилєва О. В. Підготовка до батьківства як етап соціалізації особистості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2008. Т. 10. Ч. 2. С. 13–20.
3. Белогай К.Н. . Культурні моделі материнства і батьківства як чинники формування батьківського відносини. Кемерово: КДУ. 2002. 191 с.
4. Васильченко .О М. Репродуктивна поведінка особистості: соціально-психологічний аналіз : наук. моногр. / під ред. Васильченко О. М. Луганськ : Ноулідж, 2013.547 с.
5. Вязнікова О. В. Формування навичок усвідомленого батьківства у старшокласників. *Психологічна газета*. 2006. № 16. С. 13-16.
6. Ганкевич, О. М. Поняття батьківства та материнства у сімейно-правовій доктрині. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 36. С. 89–99.
7. Гончар Л., Куркіна О. Теоретичні й практичні аспекти формування у дівчат-старшокласниць готовності до відповідального батьківства. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 34. Том 2. 2020. С. 215-220
8. Державна цільова соціальна програма підтримки сім'ї до 2016 року. URL: www.zakon1.rada.gov.ua (дата звернення: 21.02.2023)
9. Дзюбко Л. В. Усвідомлене та відповідальне батьківство як умова повноцінного родинного виховання (за спадщиною А. С. Макаренка). Матеріали науково-практичної конференції «Тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні». *Український соціум*. 2004. № 3 (5). С.124-150.
10. Закон України «Про охорону дитинства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 15.01.2023)

11. Кондрашова, Л. В., Лаврентьєва, О. О., Зеленкова, Н. І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.
12. Кравець В. Педагогічна система Яна Амоса Коменського. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: навч. посіб. для студ. пед. навч. докл. Тернопіль, 1996. С. 122-178.
13. Кравець В. Психолого-педагогічні основи підготовки школярів до сімейного життя. Тернопіль: Богдан, 1997. 180 с.
14. Кравець В. П. Психофізіологічні та психологопедагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. К. : Видавн. центр «Академія», 2001. 244 с.
15. Кравець В. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. К. : Київська правда, 2000. 688 с.
16. Максимовська Н. Формування культури материнства в соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2006. № 4. С. 45-54.
17. Малкина-Пых И. Г. Семейная терапия. Москва: Изд-во Эксмо, 2006. 992 с.
18. Михайлова Л. М. Основні напрямки соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2006. № 3. С. 74–79.
19. Місцева влада та соціальні проекти недержавних некомерційних організацій. Збірка матеріалів для органів 170 місцевого самоврядування, виконавчих комітетів, громадських і благодійних організацій / упоряд. Р. Краплич. Рівне. 2004. 88 с.
20. Молодь та молодіжна політика в Україні : соціально-демографічні аспекти / за ред. Е. М. Лібанової. К. : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. 2010. 248 с.

21. Лещенко О. Г. Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Запоріжжя, 2010. 258 с.

22. Лісовець О. В. Роль молодіжних громадських організацій у підготовці молоді до сімейного життя. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів, 2009. №61. – С. 95-100.

23. Любченко І. Р., Рассказова О. І. Теоретичні основи розвитку усвідомленого батьківства серед чоловічої молоді засобами соціально-педагогічної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2016. № 139. Том 2. С. 311–313.

24. Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі. Х.: Видавництво «Точка», 2007. 192 с.

25. Особистісна зрілість майбутнього психолога: емпіричні дослідження, моделювання і прогнозування процесу становлення : колективна монографія / кол. авт. : наук. ред. З. М. Мірошник. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2021. 278 с.

26. Островська Н. О. Особливості соціально-педагогічної діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з формування усвідомленого батьківства молоді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка [педагогічні науки*. Луганськ, Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. №6 (169). С. 183–188.

27. Островська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді : монографія. Хмельницький : Університет «Україна». 2017. 183 с.

28. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

29. Програма формування педагогічної культури батьків / за ред. В. Постоного. Київ, 2003. 108 с.

30. Рощина Л. О. Корбань Л. О. Проблема сімейного виховання в педагогіці Макаренка. *«Наука. Релігія. Суспільство»* № 2. 2011. С. 112-115
31. Сімейний кодекс України. URL: https://kodeksy.com.ua/simejnij_kodeks_ukraini/statja-150.htm (дата звернення: 21.11.2022)
32. Сімейні цінності: практико-орієнтований посібник до навчальної програми «Сімейні цінності» (9 годин) [для 8–9-х класів]. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 136 с.
33. Смалько О. В. Формування відповідального ставлення до батьківства у студентів класичного університету в процесі позааудиторної виховної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Умань (Черкас. обл.), 2016.
34. Соціологія: Підручник / за ред. Н.П. Осипової. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
35. Тімуш І. Визначення сім'ї у юридичній науці. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 2. С. 109–115
36. Тіунова О. В. Психологічні умови формування відповідального ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
37. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади : методичні матеріали до тренінгу / упоряд. І. В. Братусь. К. : Наук, світ, 2004. 86 с.
38. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини : метод. матеріали для тренера / за заг. ред. Г. М. Лактіонової. К. : Наук, світ, 2002. 51 с.
39. Шахрай В. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: основні поняття дослідження. *Іноватика у вихованні*. 2020. Випуск 11. Том 2. С. 48–53.

40. Школа соціальних знань для батьків. URL: http://www.ssm.kiev.ua/kmcsssdm/school_zmist.html. (дата звернення: 17.02.2023)
41. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. Монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с.
42. Штриголь Д. В. Шлюбно-рольові настанови у юнацькому віці. *Практ. психологія та соц. робота*. 2010. № 5. С. 35-45.
43. Яценко Л. В. Сутнісні характеристики готовності до відповідального батьківства. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. №17 (2). 2013. С. 513-521
44. Яцина О. Ф. Практики батьківства і «не-батьківства»: реалії постмодерної соціальності. *Психологія: реальність і перспективи*. Випуск 32. 223. Збірник наукових праць РДГУ. С. 5-13
45. Ostrovska N. Conceptions of social and pedagogical technology of the formation of conscious parenthood of youth in activities of the local community / N. Ostrovska // *Scientific Youth : Education and Science. Book of Abstracts of the III International Scientific-Practical Internet-Conference/ February, 18, 2013. Lugansk : SI «LNU», 2013. P. 175–178.*

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя

І. Юнда

Інструкція. Щоб визначити готовність до сімейного життя, потрібно вибрати в кожній із десяти запропонованих нижче ситуацій по одному з трьох варіантів та підрахувати результати в балах за шкалою оцінок для кожного з трьох варіантів поведінки (П – правильна, М – можлива, Н – невірна).

Типові ситуації, варіанти поведінки П М Н

I. У юнака (дівчини) неприємності на роботі: 1) невдоволення, закиди в неквапливості, невмінні ладнати з начальством, вирішувати виробничі питання; 2) спокійно-дружні стосунки, іноді з втіхою і ним прикрості; 3) співпереживання, прояв ніжності, прагнення заспокоїти, підтримати впевненість у правоті. I

I. Зустріч гостей – батьків, родичів та друзів: 1) прийом простий, без особливого ентузіазму, чайний стіл із обговоренням сімейних проблем та новин;

Типові ситуації, варіанти поведінки П В Н 2) прийом без будь-якого ентузіазму, без проявів ознак належної поваги, у розмові часом прослизає невдоволення; 3) прийом в урочистій обстановці, зі святково накритим столом, улюбленими стравами гостей, культурно-розважальною програмою.

III. Спільні покупки, заготівлі продуктів: 1) дружнє обговорення

планів, у яких всі члени сім'ї беруть посильне, але активну участь; 2) одноосібне прийняття рішення, одне із подружжя віддає розпорядження, інший виконує їх; 3) байдуже ставлення до майбутнього, негативні висловлювання щодо планів із наступною критикою зробленого, сварками щодо цього.

IV. «Мені ніколи, я працюю»: 1) міркування на кшталт: «Робота на роботі, а вдома час – сім'ї, особистому житті»; негативна, інколи дратівлива реакція на виробничі проблеми; 2) ставлення до зайнятості чоловіка

(подружжя) розуміє, хоч і без особливого інтересу до його (її) професії; 3) шанобливе ставлення до професії, успіхів, живий інтерес до роботи чоловіка (дружини) та трудових проблем.

V. Турботи про затишок, естетику побуту, чистоту одягу, білизни; прибирання квартири, приготування їжі з урахуванням різних смаків: 1) міркування типу: «Ідеальний порядок у домі – моя мрія, але одна (один) я не в змозі впоратися, потрібні помічники та стимул»; 2) перевагу самостійно

займатися домоводством з адекватним сприйняттям доброзичливої критики та побажань, без відмов від корисної допомоги; 3) міркування типу:

«Визнаю, що порядок у домі – добре, але займатися ним немає жодного бажання; якби хтось узяв прибирання, прання та приготування їжі на себе, я була (був) дуже рада (рад)».

VI. Сексуальні відносини: 1) стриманість та помірність у вираженні почуттів;

Типові ситуації, варіанти поведінки П В Н 2) сексуальні відносини займають домінуюче місце у сімейному житті, решта має підпорядковане значення; 3) статеве життя відсувається на задній план, основні інтереси зосереджені на матеріальному забезпеченні, соціальному престижі, трудовій діяльності.

VII. Турбота про потомство: 1) міркування на кшталт: «Поживемо собі, подумати про дитині пізно і за кілька років»; «Дитина в сім'ї потрібна, але хочу не більше одного»; 2) бажання мати якнайбільше дітей; 3) бажання мати двох-трьох дітей.

VIII. Турбота про виховання дітей: 1) надання дитині можливості самовиховання, свободи вибору та дій; 2) прагнення до різнобічного

(інтелектуальному, психо-емоційному та фізичному) розвитку дитини; 3) протиставлення інтелектуальних та спортивно-фізичних схильностей; курс на односторонній розвиток можливостей.

IX. Самовдосконалення у межах сім'ї: 1) турбота про всебічний розвиток кожного, індивідуальне оволодіння майстерністю, вироблення активної життєвої позиції; 2) розвиток у спарингу (все лише удвох, разом), взаємне обмеження соціальної активності; 3) дозвілля без цільових устремлінь, захоочення вільного проведення часу.

X. Вибір та розвиток комунікабельності: 1) імпонує скромну поведінку в суспільстві, сумлінна праця не пов'язана із прагненням завоювати загальну увагу, але цінується вміння відстоювати свої позиції; 2) головним вважається вміння «не висуватись, бути непомітним у спілкуванні поза сім'є., а часом і вдома»; 3) прагнення вдосконалювати манери поведінки та форми спілкування, затверджувати і з гідністю представляти свою сім'ю та себе особисто.

Підрахунок балів.

Невірне

I – 5 10 15

II 5 – 3 10

III 10 5 -3

IV -3 5 10

V 10 15 -5

VI 10 5-3

VII -5 15 10

VIII -5 15 10

IX 10 5 -3

X 5 -3 10

Величина суми балів свідчить про рівень готовності до сімейного життя:

- 70-120 - достатня;
- 22-70 - задовільна;
- 22 – недостатня.

Опитувальник «Вимірювання установок в сімейній парі»**(Ю. Альошина, Л. Гозман, Е. Дубовська)**

Методика являє собою 40 суджень, виявляє ту чи іншу позицію за 10 значущими для людини сферами:

- 1) ставлення до людей;
- 2) альтернатива між почуттям обов'язку і задоволенням;
- 3) ставлення до дітей;
- 4) ставлення до автономності або залежності подружжя;
- 5) ставлення до розлучення;
- 6) ставлення до любові романтичного типу;
- 7) оцінка значення сексуальної сфери у сімейному житті;
- 8) ставлення до «забороненим сферам сексу»;
- 9) ставлення до патріархального чи егалітарної влаштуванню сім'ї;
- 10) ставлення до грошей.

Респонденти повинні оцінити ступінь своєї згоди з кожним із тверджень.

Інструкція: Просимо оцінити ступінь вашої згоди з пропонованими нижче судженнями, які виражають ту чи іншу позицію людини в житті. Тут немає і не може бути «правильних» чи «неправильних» відповідей, важливо, щоб обраний варіант найбільш повно відображав вашу особисту точку зору.

Текст опитувальника «Вимірювання установок в сімейній парі»

1. Я думаю, що багатьох людей залишають байдужими неприємності оточуючих.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

2. Більшість людей зайняті лише собою, і їм мало цікавить, що відбувається навколо.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

3. Яуверен (а), що існують певні моральні принципи, якими слід керуватися в будь-яких обставинах.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

4. Погані вчинки люди роблять частіше за все не по своїй волі, а з вини обставин.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

5. Що б людина не робила, головне, щоб він від цього отримував задоволення.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

6. Я вважаю, що навіть незнайомі охоче допомагають один одному, не кажучи вже ^ про близьких людей.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

7. Я думаю, що по можливості потрібно уникати робити те, що тобі неприємно.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

8. Щоб бути щасливим, потрібно перш за все виконувати свої обов'язки перед іншими людьми.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

9. Єдине, що надає сенс людського життя, - це діти.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

10. Я думаю, що подружжя повинні розповідати один одному про все, що їх хвилює.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

11. Сім'я, в якій немає дітей, - неповноцінна сім'я.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

12. Я думаю, що в хорошій сім'ї подружжя повинні розділяти різні хобі та захоплення один одного.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

13. Чим більше дітей у сім'ї, тим краще.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

14. Бути постійним свідком сварок батьків для дитини значно важче, ніж залишитися з одним з батьків після розлучення.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, незалежно від відносин батьків для дитини краще жити з батьком і матір'ю.

15. У хорошій сім'ї подружжя повинні проводити вільний час завжди разом.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Думаю, що вільний час слід проводити порізно.

16. Радість, яку дитина доставляє своїм батькам, не компенсує всього того, чого вони позбавляються-за нього.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, дитина в житті сім'ї може замінити все.

17. Я вважаю, що справжня любов буває один раз в житті.

А. Так, це так. ,

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, любити можна і кілька разів у житті.

18. Часто люди розлучаються, не використавши всіх можливостей налагодити стосунки.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

19. Коли люди люблять один одного, то ніщо їх по-справжньому не радує, якщо поруч немає коханої людини.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, любов не означає, що ніщо інше вже не радує.

20. Я думаю, що взаємна повага і любов подружжя по відношенню один до одного часто бувають значно важливіше, ніж сексуальна гармонія між ними.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

21. Розлучення, по-моєму, дає людині можливість зрештою знайти собі такого супутника життя, який йому потрібен.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, можливість розлучення лише заважає цьому.

22. Я вважаю, що якщо у коханого є якісь недоліки, то потрібно прагнути виправити їх, а не закривати на них очі.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, ^ сли вже любиш людину, то любиш і його гідності, і його недоліки.

23. Останнім часом про сексуальні проблеми дуже вже багато говорять.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

24. Я думаю, що доступність розлучення призвела до того, що руйнуються багато шлюби, які могли б бути вдалимми, якби розлучення був неможливий.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, можливість розлучення допомагає зберегти вдалий шлюб і дає засіб виправити помилку.

25. Я вважаю, що всі сімейні проблеми легко розв'язні, ес / ш фізична близькість обом приносить справжнє задоволення.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

26. Якщо люди люблять один одного, то вони кожную вільну хвилину прагнуть провести разом.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, я думаю, що те, що люди люблять один одного, не означає, що вони постійно хочуть бути разом.

27. Я вважаю, що краще, щоб подружжя якомога рідше обговорювали між собою проблеми, пов'язані з фізичною близькістю.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

28. Я думаю, що значення сексуальної гармонії в сімейному житті зазвичай перебільшується.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

29. Я вважаю, що сімейні відносини залежать тільки від того, як складаються сексуальні відносини подружжя.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

30. Секс може бути такою ж темою для розмови між подружжям, як і будь-яка інша.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

31. Я думаю, що не варто звертатися до фахівця з приводу труднощів у своїй сексуального життя.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, необхідно звертатися.

32. Сучасні жінки все рідше відповідають істинному ідеалу жіночності.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

33. Як зараз, так і в майбутньому всі основні обов'язки жінки будуть пов'язані з домашнім вогнищем, а чоловіки - з роботою.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

34. Для сучасної жінки так само важливо володіти діловими якостями, як і для чоловіка.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, для чоловіка це значно важливіше.

35. І дружина, і чоловік повинні мати деяку суму, яку кожен може витратити так, як вважає за необхідне.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, всі витрати потрібно обговорювати разом.

36. Професійні успіхи дружини заважають щасливого сімейного життя.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

37. Якщо є гроші, то не варто роздумувати, купити чи не купити вподобану річ.

- А. Так, це так.
- Б. Ймовірно, це так.
- В. Навряд чи це так.
- Г. Ні, це не так.

38. Я думаю, що слід реєструвати (наприклад, записувати) все зроблені витрати.

- А. Так, це так.
- Б. Ймовірно, це так.
- В. Врялуш це так.
- Г. Ні, це не так.

39. Бюджет сім'ї необхідно планувати до найдрібніших покупок.

- А. Так, це так.
- Б. Ймовірно, це так.
- В. Навряд чи це так.
- Г. Ні, я думаю, планувати бюджет не треба.

40. Я вважаю, що необхідно робити заощадження, навіть якщо при цьому доводиться собі в чомусь відмовляти.

- А. Так, це так.
- Б. Ймовірно, це так.
- В. Навряд чи є сенс робити заощадження, якщо коштів недостатньо. Г. Робити заощадження слід тільки в тому випадку, якщо для цього не треба економити.

Всі судження групуються в 10 настановних шкал.

1. Шкала ставлення до людей (позитивність ставлення до людей): судження 1, 2, 4, 6.

2. Шкала альтернативи між почуттям обов'язку і задоволенням: судження 3, 5, 7, 8.

3. Шкала ставлення до дітей (значення дітей в житті людини): судження 9, 11, 13, 16.

4. Шкала орієнтації на переважно сумісну або ж переважно роздільну діяльність, автономність подружжя або ж залежність подружжя один від одного: судження 10, 12,

15, 35.

5. Шкала ставлення до розлучення, судження 14, 18, 21, 24.

6. Шкала відношення до кохання романтичного типу: судження 17, 19, 22, 26.

7. Шкала оцінки значення сексуальної сфери у сімейному житті: судження 20, 25, 28, 29.

8. Шкала ставлення до «заборони сексу» (уявлення про заборонення сексуальної теми): судження 23, 27, 30, 31.

9. Шкала ставлення до патріархального чи егалітарного устрою сім'ї (орієнтація на традиційні уявлення): судження 32, 33, 34, 36.

10. Шкала ставлення до грошей (легкість витрат - ощадливість): судження 37, 38, 39, 40.

За кожною шкалою підраховується середнє арифметичне значення чотирьох відповідей.

При цьому в прямих питаннях (у ключах нижче перед ними стоїть «+») альтернативам у відповідях приписують такі значення: 4 бали («Так, це так»); 3 бали («Ймовірно, це так»); 2 бали («Навряд Чи це так »); 1 бал (« Ні, це не так »),

У зворотних, інвертувати питаннях (перед їх номерами нижче стоять знаки «-») бали нараховуються за іншим принципом: альтернативам у відповідях приписують такі значення: 1 бал («Так, це так»); 2 бали («Ймовірно, це так») ; 3 бали («Навряд чи це так»); 4 бали («Ні, це не так»).

Ключі для обробки результатів

Шкала 1 (-1 -2 +4 +6): 4. Чим вищий бал, тим більш оптимістичне уявлення респондента про людей взагалі.

Шкала 2 (+3 -5 -7 +8): 4. Чим вищий бал, тим виражено орієнтація респондента на борг в порівнянні з задоволенням.

Шкала 3 (+9 +11 +13 -16): 4. Чим вищий бал, тим більш значущою представляється респонденту роль дітей в житті людини.

Шкала 4 (+10 +12 +15 -35): 4. Чим вищий бал, тим більш виражена у респондента орієнтація на спільну діяльність подружжя в усіх сферах сімейного життя.

Шкала 5 (-14 +18 -21 +24): 4. Чим вищий бал, тим менш лояльно ставлення респондента до розлучення.

Шкала 6 (+17 +19 +22 +26): 4. Чим вищий бал, тим виражено орієнтація на традиційно подану романтичну любов.

Шкала 7 (+20-25 +28 -29): 4. Чим вищий бал, тим менш значущою представляється респонденту сексуальна сфера в сімейному житті.

Шкала 8 (+23 +27 -30 +31): 4. Чим вищий бал, тим більше забороненою представляється респонденту тема сексуальних стосунків.

Шкала 9 (-32 -33 +34 -36): 4. Чим вищий бал, тим менш традиційно уявлення респондента про роль жінки.

Шкала 10 (-37 +38 -39 +40): 4. Чим вищий бал, тим більше бережливе ставлення респондента до грошей, чим нижче - тим легше він вважає можливим їх витратити.

Проведений попередній аналіз відповідей чоловіків і жінок не показав суттєвих відмінностей, тому основні результати обраховувались спільно для респондентів обох статей.

Неузгодженість результатів по різних установочним шкалами у подружжя (у разі проведення методики на подружній парі) може показати той напрямок, по якому варто вести корекційну роботу, а конкретний зміст відповідей кожного з подружжя дає інформацію про можливі варіанти індивідуального психологічного консультування членів сім'ї.

Додаток В

«Опитувальник особистісної зрілості (ОЗО)» О.С. Штепи

Інструкція: Вам буде запропоновано опитувальник, питання якого стосуються деяких рис Вашої особистості, здібностей, ставлення до різних життєвих ситуацій. На кожне з наступних тверджень у бланку для відповідей дайте відповідь «так», якщо Ви з ним згодні, і «ні», якщо не згодні:

1. Коли мені сумно, я намагаюся влаштувати щось веселе.
2. Бути успішним для мене важливіше, ніж вміти любити.
3. Я вважаю споглядання краси природи важливою естетичною цінністю.
4. Я не готовий чітко сформулювати, що я хочу отримати від життя.
5. Мені часто кажуть, що я надто терпимий до інших.
6. Я відчуваю докори сумління, коли серджуся на тих, кого люблю.
7. Двоє людей найкраще порозуміються між собою, якщо кожен з них приховає власні почуття і намагатиметься догодити іншому.
8. Вважаю, що людина має приборкувати власні бажання.
9. У складних ситуаціях завжди необхідно шукати принципово нові рішення.
10. Мені легко відрізнити справжнє кохання від легкого захоплення.
11. Як правило, я обдумую наслідки своїх намірів.
12. Найбільше мені подобається, коли інші цінують мене.
13. Я розумію тих, хто здатний захоплюватися красою творів людського розуму.
14. Я схильний завантажувати себе такою кількістю справ і брати на себе стільки обов'язків, що на себе самого мені вже не вистачає часу.
15. Мене не дратує, якщо співрозмовник виявляє переконаність у думках та цінностях, що відрізняються від моїх.
16. Для мене важливо, щоб інші обов'язково поділяли мій погляд.
17. Я постійно почуваюся зобов'язаним робити усе від мене залежне, щоб у тих, з ким я спілкуюся, був хороший настрій.
18. Найчастіше власні плани і вчинки видаються мені правильними.
19. Не думаю, що найціннішим для людини є улюблена робота.
20. Більшість справ та обов'язків, покладених на мене, я виконую із задоволенням.
21. Коли проблема має багато варіантів рішень, мені важко зупинитися на одному з них.
22. Втрата друзів – ніщо, порівняно з приниженням власної гідності.
23. Можу сказати, що саме сильне почуття любові змінило моє ставлення до життя.

- 24.Моя самоповага дуже страждає, коли мені доводиться спонукати інших робити те, що мені самому видається не дуже важливим.
- 25.Вияв прихильності до інших є ознакою слабкості людини.
- 26.Я відчуваю себе зобов'язаним чинити так, як очікують від мене оточуючі.
- 27.Мені більше подобається робити подарунки, ніж отримувати їх.
- 28.Я відчуваю дискомфорт, коли поводжуся у товаристві так, як мені насправді не властиво.
- 29.Я не схильний приймати рішення спонтанно.
- 30.Я не бачу тісного зв'язку між своїм теперішнім і минулим.
- 31.Я спокійно реагую, якщо щось зроблено не зовсім так, як я вважав за потрібне.
- 32.Задля особистого успіху я пожертвую хорошими взаєминами з колегами.
- 33.У мене в житті не було причин пишатися результатами власної творчої праці.
- 34.Те, що я роблю, і те, що відбувається у моєму житті, не видається мені достатньо значущим.
- 35.Самовладання покидає мене у складних ситуаціях.
- 36.Коли виникають труднощі, я насамперед намагаюся чітко сформулювати власний погляд на них.
- 37.Мене не дуже приваблює робота, що потребує широкого кола спілкування.
- 38.Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.
- 39.За необхідності людина може досить легко позбавитися своїх небажаних звичок.
- 40.Буває, що мені подобаються люди, чию поведінку я не схвалюю.
- 41.Часом я впевнений у власній нікчемності.
- 42.Зазвичай я з першої зустрічі вгадую «рідну душу» у новому знайомому.
- 43.Нерідко бувають моменти, коли мене сповнюють глибокі релігійні почуття.
- 44.Розпочинаючи нову справу, я передусім думаю про те, який величезний обсяг роботи доведеться зробити.
- 45.Не впевнений, що мої знайомі відгукнуться про мене, саме як про доброзичливу людину.
- 46.Мені не подобається, що інші сприймають як належне мою турботу про них, і не завжди її відповідно оцінюють.
- 47.З обов'язками організатора я справляюся вміло і з задоволенням.
- 48.У мене не може бути якихось негативних якостей.
- 49.Навіть якщо книжка сподобалась, я не буду перечитувати її ще раз.
- 50.Людині дуже важко подолати внутрішню суперечку емоцій і розуму.
- 51.Я сприймаю життєві події не гостріше, ніж інші люди.

52. Я легко можу уявити себе якоюсь твариною, відчутти її характер та звички.
53. Думаю, що для людини нереально відчувати свою гармонію зі світом.
54. У мене є відчуття, що я можу подолати усі труднощі на шляху до своєї мети.
55. Мені властиво поспіхом засуджувати або захищати інших людей.
56. Навіть коли я подобаюсь сам собі, я розумію, що є люди, яким я неприємний.
57. Люди мають стримуватися у своїх поривах ніжності.
58. У цілому, мене влаштовує те, яким я є.
59. Я досить легко можу зважитися на ризиковане рішення.
60. Прийнято вважати, що для людини власні інтереси обов'язково важливіші за інтереси оточуючих.
61. Навіть серед людей я більшу частину часу відчуваю себе самотньо.
62. Мені легко вдається копіювати міміку і жести людей.
63. У моєму житті були моменти, коли я ясно розумів, як багато ще можу зробити.
64. Я готовий взятися за втілення нової ідеї лише тому, що мені цікаво, що з цього вийде.
65. Характеризуючи себе, з повним правом можу сказати, що я – гуманіст.
66. Мене люблять тому, що я сам здатний любити.
67. Іноді я не проти, щоб мною керували.
68. Якби моє друге Я існувало, то для мене це був би найнудніший співрозмовник.
69. У вирішенні особистих проблем я значною мірою керуюся власним баченням і лише потім – загальноприйнятими уявленнями.
70. Мені не подобаються фільми, у яких не зрозуміло – хороша чи погана людина головний герой.
71. Я байдужий до того, чи спостерігає хтось за тим, як я працюю.
72. У мене творча натура – поетична, художня, артистична.
73. Часом я буваю різким з людьми, які мене дратують.
74. Динамічність та різнобарвність – це ознаки не мого життя.
75. Я усвідомлюю, що існують певні межі моїх можливостей.
76. Мої друзі цінують у мені здібність до співпереживання.
77. Навіть заради того, щоб здійснити щось, за що люди були б мені вдячні, я не хотів би поступатися власними принципами.
78. Мене приваблює участь у палкій суперечці.
79. Недоліків у мене більше, ніж чеснот.
80. Мені рідко зустрічалися люди, яких я розумів би без зайвих слів.
81. Важко досягти успіху в житті, дотримуючись моральних принципів.

- 82.Я намагаюся запам'ятовувати цікаві історії, щоб потім розповісти їх іншим.
- 83.Мені важко зрозуміти, чому якісь дрібниці можуть так сильно засмучувати людей.
- 84.Мені не властиво переживати через втрату взаєморозуміння з оточуючими.
- 85.Завдання: уявіть що усе Ваше життя зображено у книжці. Напишіть коротку анотацію до цієї книжки /Анотація – короткий виклад змісту книги, статті, часто з її критичною оцінкою /.

Програма соціально-психологічного тренінгу
«Формування психологічної готовності студентської молоді
до сімейного життя»

ЗАНЯТТЯ 1
ЗНАЙОМСТВО

Завдання:

- 1) налаштувати учасників тренінгу на взаємодію та роботу;
- 2) створення соціально-психологічної атмосфери серед учасників;
- 3) прийняття правила для продуктивної роботи, показати необхідність вироблення і дотримання певних правил, за якими відбувається взаємодія людей;
- 4) актуалізувати завдання, виявити особистісну поінформованість з проблеми.

Вправа «Самопрезентація»

Хід вправи. Учасники по черзі називають своє ім'я і говорять фразу, яка розпочинається словами «Я люблю...». Інші учасники піднімають вгору великий палець і говорять: «Це здорово!». Тренер розпочинає перший.

Рефлексія:

– Чи сподобалася вам вправа?

Вправа «Правила групи»

Правила пропонує тренер. Усі інші їх обговорюють, уточнюють. Ухвалені всіма правила записуються і вивішуються на видному місці.

1. Активність. Не хочеш говорити або виконувати якесь завдання – не роби цього, але пам’ятай, що навчитись чогось, можна лише проявляючи активність.
2. Не перебивай. Того, хто говорить, не перебивай, ні словом, ні жестом, ні мімікою – кожен хоче бути почутим.
3. Чесність і правдивість. Не існує правильних чи неправильних відповідей. Правильною є та відповідь, яка насправді відбиває твою думку, твої почуття.
4. Конфіденційність. Ми не будемо розповідати про почуте іншим. Усе, що тут відбувається, відбувається тільки тут.
5. Тут і зараз. Говорити тільки за темою, не відволікайся.
6. Будь доброзичливим у ставленні до інших.
7. Не оцінюй, не давай порад.
8. Говорити від свого імені. Висловлюючи свою думку, починати з «Я»

Визначення очікувань. Вправа «Лелека»

Великий малюнок із зображенням лелеки, який несе у дзьобі немовля. Кожний учасник отримує паперову пір’їнку, на якій протягом 5 хвилин йому пропонується написати власні очікування від тренінгу. Після того як усі учасники записали свої очікування, вони по черзі підходять до лелеки, зачитують свої сподівання й скетчем приклеюють пір’їнки на його крила.

Вправа «Людина – істота»

Вступне слово тренера. Якось один професор поставив на досить великому білому аркуші малу чорну крапку і показав учням.

- Що ви бачите? – спитав він.
- Чорну крапку! – відповіли всі разом.
- Так, ви всі бачите крапку, - сказав професор. Але ніхто не зауважив великого білого аркуша.

Мудреці стверджують: «У світі, що має настати, кожний із нас буде змушений відповісти за всі ті гарні речі, які Бог створив для нас і які ми не хотіли бачити».

Життя – це серія хвилин: правдивий успіх приходить лише тоді, коли ми живемо усіма тими хвилинами сповна.

Не ризикуй, ідучи за маленькою чорною крапкою, пройти повз великий білий аркуш.

Всім учасникам дається великий аркуш паперу на якому написано «Я_...». На ньому кожен має написати великими літерами три свої найбільш характерні риси, наприклад «я люблю читати вірші»...

Кожний учасник прикріплює папірець до свого одягу і спілкується з іншими учасниками та учасницями

Вправа «Чотири стихії»

Учасники сидять у колі і виконують рухи відповідно до слів: «земля» - руки вниз, «вода» - витягнути руки вперед, «повітря» - підняти руки вгору, «вогонь» - зробити обертання руками в зап'ясткових та ліктьових суглобах.

Рефлексія:

– Як ви себе відчуваєте?

Притча «Все у твоїх руках»

Давним-давно в старовинному місті жив Майстер, оточений учнями. Найбільш розумніший з них одного разу задумався: «А чи є питання, на який наш Майстер не зміг би дати відповіді?» Він пішов на квітучий луг, зловив найкрасивішого метелика і сховав його між долонями. Метелик чіплявся лапками за його руки, і учневі було лоскотно. Посміхаючись, він підійшов до Майстра і запитав:

- Скажіть, який метелик у мене в руках: живий чи мертвий?

Він міцно тримав метелика в зімкнутих долонях і був готовий у будь-який мить стиснути їх заради своєї істини.

Не дивлячись на руки учня, Майстер відповів:

- Все в твоїх руках.

Вправа «Подаруй усмішку»

Тренер пояснює учасникам значення усмішки у житті та самопочутті людини. Напруження м'язів не тільки відображає, а й формує поганий настрій. Мають бути напруженими тільки ті м'язи, що необхідні, всі інші повинні бути розслабленими. Цілком розслаблена людина стирає всі негативні емоції. Усміхайтесь! За серйозного виразу обличчя напружені 17 м'язів, в усмішці — 7. Фізіологічний сміх — це вібрація й масаж, що знімають напруження. Усмішка покращить настрій вам і навколишнім, для усмішки шукайте приводу, провокуйте усмішку.

Усі учасники групи беруться за руки і дарують один одному усмішки: кожен учасник повертається до свого сусіда праворуч або ліворуч і, побажавши йому чогось гарного, усміхається. Той у свою чергу посміхається наступному сусідові і т.д.

Рефлексія:

- Чи приємно було дарувати?
- Чи приємно було отримувати?
- Що сподобалося на занятті?
- Що дізналися нового на занятті?

ЗАНЯТТЯ 2

«СІМЕЙНІ БУДНІ»

Завдання:

- 1) створити активну творчу атмосферу та позитивний настрій у групі;
- 2) залучити учасників до групової взаємодії.
- 3) актуалізувати значущість сім'ї у житті кожної людини.

Вправа «Маска, я знаю тебе»

Всі учасники за сигналом ведучого хаотично ходять на певній території доти, доки ведучий не дасть завдання:

- 1) привітатися з людиною, яка виявилася поруч за руку;
- 2) привітатися з людиною, яка виявився поруч оригінальним способом;
- 3) привітатися з людиною, яка виявилася поруч будь-яким способом і побажати щось гарне.

Вправа «М'ячик»

Перекидаючи м'ячик у колі, тренер просить кожного, хто отримав м'яч, назвати (кожне коло – одне питання): своє ім'я; причину, через яку він прийшов на тренінг; свій сімейний стан, професію чи будь-які інші біографічні дані, які для тренера хотілося б «озвучити».

Перекидаючи м'ячик, учасники продовжують розпочату тренером пропозицію, а потім передають м'ячик будь-якому з гравців у колі. Наприклад: Коли я згадую своє дитинство, то я думаю, що воно було... - Традицією нашої родини було... - я шукаю у сім'ї... Мені здається, що щаслива сім'я - це... Коли я злюсь, то я ... - Я пишаюся тим, що я ... Завершуючи тренінг, можна використовувати гру з м'ячиком, щоб передаючи

Теоретична розповідь «Вступ до психології сім'ї»

Сім'я потрібна людині для ... Але ж і справді, навіщо потрібна сучасній людині сім'я?

Давайте попросимо кожного з учасників тренінгу, що сидять у колі, назвати своє ім'я, а потім познайомити присутніх зі своєю позицією. Отже,

кожен по черзі відповідає на запитання, для чого, на його думку, потрібна сім'я. Тренер записує відповіді на дошці.

Вправа «Домашні обов'язки»

Мета: усвідомлення партнерської відповідальності в шлюбі.

Тренер об'єднує учасників в три групи «Жінки», «Чоловіки», «Разом». Кожній групі пропонується прописати 5-10 обов'язків, які виконують тільки чоловіки або жінки, а команда «Разом» визначає спільні обов'язки. Після цього презентуються роботи.

Питання до учасників:

- 1) Чому саме такий розподіл обов'язків між чоловіком і дружиною?
- 2) Чи погоджуєтесь Ви з таким розподілом? Чи хотілося б Вам перекласти на партнера або перебрати на себе якісь з зазначених обов'язків? Чому?

Вправа «Мої проблеми»

В житті ми всі відчуваємо інколи різні труднощі, маємо риси характеру, які ускладнюють наше життя. Разом з тим, якщо пригадати, то ми можемо розповісти ситуації, коли ми могли подолати свої недоліки. Тренер пропонує пригадати та розповісти про такі випадки, якщо вони траплялися.

Рефлексія:

- До чого ви частіше вдаєтесь до погодження з критикою, чи до обвинувачення всіх у своїх проблемах?

Вправа «Малюнки-метаморфози»

Психолог: кожному із вас я пропоную намалювати на своєму аркуші якийсь простий і знайомий всім образ сім'ї і передати його за командою психолога сусіду праворуч. Кожен по черзі додає щось своє до зображеного іншим, передаючи малюнок по колу, поки він не повернеться до свого першого

автора і не набуде завершеного вигляду – сюжету, який може значно відрізнятись із задуманого спочатку.

Вправа «Добрі побажання»

Хід вправи. По черзі кожен з учасників бажає сусіду щось приємне. На завершення тренер підсумовує добрі побажання для всієї групи.

Рефлексія: Що сподобалося на занятті? Що дізналися нового на занятті?

ЗАНЯТТЯ 3

СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ

Завдання:

- 1) розкрити сутність поняття «сімейних цінностей»;
- 2) охарактеризувати ціннісне підґрунтя щасливої сім'ї, пояснити їх значущість для створення щасливої сім'ї, узгодження інтересів, потреб, можливостей кожної особистості;
- 3) проявити у ігровій формі ідею у тому, кожна сім'я - об'єднання особистостей з різними характерами, цінностями, інтересами та запитаними;

Вправа «Інтерв'ю»

Мета: підготувати учасників до роботи, **створити** комфортну атмосферу, сприяти згуртованості групи.

Хід вправи. Ведучий пропонує учасникам об'єднатися в пари.

Завдання для роботи в парах: протягом 3 хвилин потрібно взяти інтерв'ю один в одного, щоб дослідити сімейні цінності в напарника.

Орієнтовні запитання для інтерв'ю:

- *Цінності батьківської сім'ї.*
- *Мої орієнтири для розвитку власної сім'ї.*
- *Головне у вихованні дітей...*

Потім відбувається почергове представлення всіх учасників.

Вправа «Пріоритети»

Психолог. Пропоную назвати риси характеру уявного майбутнього супутника життя (відповіді записуємо на плакаті).

Далі всі ці якості ранжуються, підкреслюються маркером, зачитуються ще раз як результат колективного вибору групи.

Психолог коментує різноманітність вимог, які висувають люди один до одного, важливість моральних якостей, які в переліках визначаються як пріоритетні.

Чи складно було вам виконувати цю вправу?

З якою метою ми виконували цю вправу?

Які висновки можна зробити?

Вправа «Критерії щасливої сім'ї»

Психолог малює два поєднаних серця. Одне серце символізує зовнішні фактори, що впливають на щастя та благополуччя сім'ї, а друге – внутрішні. Учні називають по черзі фактори, критерії щасливої сім'ї, а психолог їх занотовує, групуючи їх разом із учнями за факторами: зовнішніми і внутрішніми.

Висновок: сімейне щастя залежить від багатьох як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Серед факторів, що лежать в основі успішного сімейного життя, можуть бути названі:

- 1.Свідомий вибір партнера.
- 2.Повага та увага подружжя один до одного.
- 3.Кожен із подружжя має можливість самореалізації, досягнення своїх цілей та бажань.
- 4.Достаток та окрема житлова площа.
- 5.Довгоочікувана, запланована а бажана дитина.
- 6.Можливість не лише брати, але й віддавати щось навзаєм.

7.Важливо мати спільні справи та інтереси.

8.Пріоритетні сімейні цінності мають збігатися.

Вправа «Назви емоційний стан сусіда»

Один із учасників уважно дивиться на свого партнера й називає стан, у якому, на його думку, той перебуває. Той, про кого говорили, погоджується, заперечує або уточнює слова партнера. Вправа продовжується по колу.

(Обговорення вправи.)

Вправа «Модель щасливої сім'ї»

(Учасники об'єднуються в групи і створюють модель ідеальної сім'ї.)

Запитання:

- Що є спільного в моделях?
- Які основні аспекти відрізняють моделі?
- Чи створює поєднання чоловічої та жіночої моделей гармонійний союз?

Вправа «Дерево сімейних цінностей»

Обладнання: лист з матеріалами для вправи, великі листи білий папір, олівці гумки, фарби.

Сім'я - це об'єднання кількох особистостей, у кожної з яких є в житті свої базисні цінності. Нерідко саме нерозуміння того, що є важливим для іншого, стає основою конфлікту, що руйнує сімейне вогнище.

Конфлікт між принципами та засвоєними цінностями різних членів сім'ї веде до сварок, незадоволенню сімейним життям, серйозним кризам у комунікації, взаєморозумінні, порушення очікувань від партнера, Стирання кордонів, плутанини у виконанні сімейних ролей.

Вам пропонується список деяких цінностей, які люди, як правило, відзначають у сімейних тренінгах як важливі для спільного життя.

Перегляньте, будь ласка, список. Якщо необхідно – доповніть його своїми цінностями. Приготуйтеся до другого етапу завдання!

Другий етап Ви попрацювали над укладанням списку сімейних цінностей. Тепер вам належить скласти шкалу пріоритетів: визначити, які з цінностей для вас є базовими, які - менш значущі, а які знаходяться взагалі на периферії.

На аркуші ватману намалюйте, будь ласка, велике дерево. Це – дерево сімейних цінностей. Зобразіть його таким чином, щоб корінням дерева стали ваші базові, найважливіші цінності, стовбур склали трохи менш важливі, а гілками уявіть ті цінності, які важливі, але не настільки важливі для вас.

Обговорення: Які висновки ви могли б зробити після закінчення своєї роботи над Деревом сімейних цінностей?

- Подумайте, як виглядало б Древо, якби його зобразили інші члени вашої сім'ї?

Рефлексія:

- Що сподобалося на занятті?
- Що дізналися нового на занятті?

ЗАНЯТТЯ 4

СІМЕЙНА АТМОСФЕРА І КОНФЛІКТИ

Завдання:

- 1) усвідомити важливість гармонії між власним образом та власним життям;
- 2) з'ясувати уявлення учасників про зовнішні та внутрішні фактори які впливають на благополуччя сім'ї;
- 3) розкрити знання про подолання конфліктних ситуацій у сімейному житті.

Вправа «Мій світ. Моє життя. Я»

Хід вправи. Учасникам пропонується заповнити бланки із запитаннями.

Мій світ - (сім'я, друзі, комп'ютер, магазин, лабіринт, дорога, дім, театр).

Моє життя - наприклад — народження, спілкування, створення, фантазування, подорож

Я – образ - (наприклад — подорожуючий, самотній, воїн, клоун, королева, король, дракон, садівник, покупець).

Учасники зачитують та пояснюють свої відповіді.

Рефлексія:

- Якщо твій світ – це твоє життя, то що тоді для тебе найголовніше в житті?

Вправа «Міфи та реальність»

В різних кінцях кімнати написані слова «Міф» та «Реальність». Учасникам тренінгу треба зайняти місце під слова, якщо вони згодні з твердженням. Бажаючий може висловити свою думку.

Ось найпоширеніші із них:

1. **Народження дитини скріплює шлюб і зближує батьків.**
2. Ура! Штамп в паспорті я отримала, тепер можна і розслабитися.
3. **У щасливих сім'ях не буває сварок**
4. Моя справа – заробляти гроші, решта – справа дружини.
5. **Я перероблю чоловіка, і він буде таким, як я хочу.**
6. Після весілля він обов'язково зміниться: буде добріший, уважніший, допомагатиме у всьому.
7. Відсутність житла, низькооплачувана робота чи взагалі її відсутність –це не суттєво.

8. Якщо у цій сім'ї щось піде не так, нічого, розійдусь і створю нову сім'ю. Щасливий шлюб – це лотерея.

9. **Ми повинні все робити разом і не мати секретів один від одного.**

10. **Ключ до сімейного щастя - романтична любов.**

11. **Сучасні пари щасливіше, ніж сім'ї кілька десятиліть тому.**

Вправа «Критерії щасливої сім'ї»

Тренер на ватмані малює два поєднаних серця. Одне серце символізує зовнішні фактори, що впливають на щастя та благополуччя сім'ї, а друге - внутрішні.

- Назвіть будь ласка зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на благополуччя сім'ї.

Висновок: сімейне щастя залежить від багатьох факторів. Серед таких, що лежать в основі успішного сімейного життя, можуть бути названі:

1. Свідомий вибір партнера.
2. Повага та увага подружжя один до одного.
3. Кожен із подружжя має можливість самореалізації, досягнення своїх цілей та бажань.
4. Достаток та окрема житлова площа, власний життєвий простір.
5. Довгоочікувана, запланована та бажана дитина.
6. Можливість не тільки брати, але й віддавати щось навзаєм.

Вправа «Вирішення сімейних конфліктів»

Учасники об'єднуються в три групи. Кожна група отримує на картці опис сімейної конфліктної ситуації. Завдання для кожної групи: правильно обрати тактику вирішення конфлікту та не загострити конфлікт.

Ситуація 1. Марійка та Сашко – молодята, живуть разом вже 5 місяців. Марійка вирішила поклеїти нові шпалери в кімнаті, але не порадила при цьому із Сашком. Ввечері, коли Сашко повернувся з роботи, почав розгортатися конфлікт з огляду на те, що колір шпалер дуже не подобався Сашку. Яку тактику обере Марійка?

Ситуація 2. Пройшло вже три місяці після одруження Ірини та Павла. Вони разом закінчили інститут, почали працювати в одній організації. Були нерозлучні майже повсюди. І ось одного разу Павло під час обідньої перерви побачив Ірину в кафе із своїм колегою, вона була з ним дуже веселою й посміхалася. Коли Ірина та Павло поверталися після роботи додому, Павло почав демонструвати «ревності» до Ірини. Розгорнулася конфліктна ситуація. Якою буде поведінка Ірини?

Ситуація 3. Після народження дитини Олена залишила компанію, в якій працювала й отримувала гарний заробіток, оформила декретну відпустку. Сім'ю забезпечував її чоловік – Ігор, зарплата якого становила не дуже багато (вистачало лише на необхідні продукти та товари для дитини). Через 3 місяці до Олени зателефонував директор її компанії й запропонував вийти на роботу (із підвищенням заробітної плати). Олена погодилася, але Ігорю сказати спочатку побоювалася, але спромоглася через тиждень. Ігор виховувався у традиційній сім'ї, де справа чоловіка – заробляти, а справа жінки – зберігати домашнє вогнище. Почувши новину, Ігор навіть не говорив із Оленою декілька днів. Що сталося потім?

Руханка «Я їду!», «Я теж!», «Я зайцем!»

Мета: активізувати учасників, підвищити настрій.

Учасники сідають у коло на стільці. Один учасник залишається стояти у центрі кола (його стілець вільний). Завдання цього учасника: сісти на вільний стілець. Учасник, який бачить, що біля нього вільний стілець, повинен швидко сісти на нього зі словами «Я їду». Сусід ліворуч робить те саме зі словами «Я теж». Третій за порядком учасник теж займає вільний стілець зі словами «Я зайцем». Наступний учасник, займаючи вільний стілець, знову проказує першу фразу. Це продовжується до тих пір, поки той учасник, що стояв у колі, не сяде на вільний стілець. Той, хто не встиг пересісти, стає в центр кола. Все починається спочатку.

Вправа «Кошик для сміття»

- Навіщо людині кошик для сміття?
- Навіщо необхідно звільнитися від сміття?

Запишіть риси характеру, які заважають, ускладнюють сімейні відносини.

(Учні записують: невпевненість у собі, пихатість, гордість, брехливість, злість, недовіра, підозрілість, коли в очі кажуть одне, а поза очі інше, коли доносять одне на одного та ін.). Учні викидають папірці в кошик для сміття.

Вправа на завершення

На закінчення нашого заняття словами Володимира Симоненка: «Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок. Є тисячі ланів, але один лиш мій». Вибіріть свій шлях, пізнаєте життя, рухаетесь уперед, йдіть вперед, відкривайте для себе свій світ, будуйте своє життя.

ЗАНЯТТЯ 5

СПРИЯТЛИВА СІМЕЙНА АТМОСФЕРА

Завдання:

- 1) попрацювати над усвідомленням важливості певних якостей характеру до створення сприятливої сімейної атмосфери;
- 2) проаналізувати свою роль у створенні загальної сімейної атмосфери;
- 3) заохочувати пошукову поведінку у ситуації невербального спілкування, стимулювати готовність до прийняття рішень, лідерства, сприйняття партнерів;
- 4) удосконалювати вміння та навички невербальної комунікації та партнерської взаємодії;

Вправа «Лід та полум'я»

Обладнання: дошка/фліп-чарт та маркер, листи для роботи, ручка/олівець для кожного учасника.

Хід вправи: Емоційний настрій сім'ї - це найтонша і примхлива система, схильна до найменших змін у настроях членів сім'ї, що залежить від безлічі складових: емоційний настрій членів сім'ї, здоров'я, стан банківського рахунку, час доби, становище на роботі.

Американські психологи якось провели дослідження подій, що викликають душевне піднесення. Відповіді представляли наступний список: добрі стосунки з чоловіком чи коханим, наявність достатнього часу на улюблені справи, прихід гостей, телефонний, дзвінок, отримання листа, наявність грошей на відпочинок та розваги, проведення часу з дітьми, вільний час, несподіванка отримання грошей, проведення часу із сім'єю, музика.

Тобто близько половини речей, які можуть нас порадувати, так чи інакше пов'язані саме з сім'єю, батьківством. І навпаки, маса можливостей і в людини, і в об'єктивних факторів зробити емоційний клімат сім'ї чудовим або нестерпним.

Займемося, проте, вивченням людського чинника! Запишемо на дошці список із десяти емоційних характеристик людини, які роблять її перебування в сім'ї подарунком для всіх.

Записавши ці десять якостей, перейдемо до емоцій прямо протилежних, тим, що стають загрозою для сімейного миру та спокою. Запишемо їх на дошці. Проведемо обговорення отриманих списків, і якщо група, а їх «затвердила», попросимо кожного учасника тренінгу переписати на свої листи в стовпчик результати спільної діяльності. Тепер розливаємо вільну (після запису якостей) частину листа. Кожному з членів вашої сім'ї виділіть окремий стовпчик. Не забудьте залишити місце і для себе! У нас вийде таблиця, де ліворуч - емоційні стани та якості, а справа - ряд колонок – «я», «дружина», «син», «дочка», «теща». Записуємо всіх, кого ви вважаєте відповідальним за створення сімейного клімату. Ну і найцікавіший етап – проти кожної якості у кожній із

колонок проставити свою оцінку по десятибальній системі. Почнемо з себе, потім проаналізуємо ступінь прояву якостей у наших рідних та близьких.

Розповідь «Особливості ефективної міжособистісної комунікації в сім'ї»

У роботах відомих психологів виділені умови ефективного міжособистісного спілкування в сім'ї, що включають як загальні принципи організації успішної комунікації, так і специфічні норми й правила, установлені стосовно до сім'ї:

— висока активність комунікації, що забезпечує інтенсивне обговорення значимих для членів сім'ї проблем. Регламент сімейного життя повинен передбачати спеціальний час і створення ритуалів для можливості такого обговорення — вечірнє спільне чаювання, розмова з дітьми перед сном і т.д.;

— необхідний ступінь саморозкриття в процесі спілкування, конгруентність спілкування;

— погодженість уявлень про сімейний уклад, спільність сімейних цінностей, адекватність сімейної самосвідомості, погоджена цілісність системи «Ми»;

— точність невербальної комунікації, несуперечність вербальних і невербальних повідомлень;

— сенситивність до висловлень партнера, використання техніки активного слухання зі зворотним зв'язком;

— безоцінність і емпатійне прийняття партнера як умова позитивного розвитку емоційних відносин у сім'ї, створення атмосфери психологічної безпеки й гармонізації образу Я партнера;

— прояв любові, взаємної емпатії й підтримки, поваги партнера, що особливо важливо в кризових періодах життєвого циклу сім'ї й при виникненні стресових, фруструючих і проблемних ситуацій;

— формування сімейної мови — певних, погоджених сімейних символів, традицій, норм. Існує погоджена мова поглядів, міміки, жестів, поз. Сімейні реліквії — предмети, пов'язані з певними «знаковими» подіями сім'ї, — також виконують важливу функцію стабілізації сімейного спілкування, взаємодії й формування сімейної самосвідомості, що задає нормативність життя сім'ї.

Тож важлива умова успішної комунікації партнерів — вміння розмовляти про свої стосунки, тобто здатність до вербальних особистих контактів, але в той же час й уміння спілкуватися на невербальному рівні.

Успішності комунікації сприяють гармонійні риси особистості й характеру. Це адаптивність, зрілість, гнучкість, реалізм в оцінці оточуючих, реальність самооцінки, самостійність, автономність, товариськість, природність, самоповага.

Вправа «Дискусія»

Учасники тренінгу об'єднуються в групи по троє. У кожній трійці розподіляються обов'язки. Один з учасників грає роль «глухого та німого»: він нічого не чує, не може говорити, але в його розпорядженні — зір, жести, пантоміміка; другий учасник грає роль «глухого та паралітика»: він може розмовляти та бачити, але не може жестикулювати; третій учасник — «сліпий та німий»: він здатний тільки чути й показувати. Усій трійці гравців пропонується завдання — наприклад, домовитися про час, місце та мету зустрічі, не порушуючи умов виконання своєї ролі.

Вправа «Карусель»

Під час виконання вправи здійснюється низка зустрічей між учасниками тренінгу, причому щоразу з новою людиною. Завдання: легко розпочати контакт, підтримати розмову та розпрощатися.

Учасники тренінгу утворюють два кола — внутрішнє (нерухоме) та зовнішнє (рухоме) — за принципом каруселі обличчям одне до одного.

Орієнтовні ситуації:

«Перед Вами — людина, яку Ви добре знаєте, але тривалий час не бачили. Ви радієте цій зустрічі...»

«Перед Вами — незнайома людина. Познайомтесь із нею...»

«Перед Вами — маленька дитина, яку щось злякало. Підійдіть до неї та заспокойте...»

«Після тривалої розлуки Ви зустрічаєте коханого (кохану). Ви дуже раді зустрічі...»

На встановлення контакту й проведення розмови відводиться 3–4 хвилини. Потім ведучий дає сигнал і учасники тренінгу пересуваються до іншого учасника.

Вправа «Ти ж знав»

Вступне слово тренера: в одному індіанському племені юнаків на зрілість випробовували самотністю. Цим вони мали довести собі та спільноті, що готові стати справжніми воїнами. Під час випробовування один з цих юнаків опинився посеред гарної квітучої долини. Оглядаючи гори, які оточували цю долину, юнак побачив стрімку вершину, вкриту снігом. «Поміряюся я з тією вершиною», - подумав він. Юнак одягнув сорочку і почав спинатися на гору. Вибравшись на вершину, юнак побачив під собою цілий світ: прекрасні краєвиди, безмежний простір.

Раптом він почув біля своїх ніг дивне шелестіння. Подивився і побачив змію. Хотів відскочити але змія заговорила:

- Вмираю... Тут надто зимно для мене і немає поживи. Візьми мене під свою сорочку і занеси в долину.
- Ні відповідь юнак. – Знаю вашу породу. Ти гримуча змія. Якщо візьму тебе, ти вкусиш мене і я помру.
- Ні! – відповіла змія. – З тобою я не буду так поводитися. Якщо ти мені допоможеш, не вчиню тобі жодного зла.

Юнак і далі відмовлявся але змія вмiла добре переконувати. Врешті він взяв її під свою сорочку і поніс з собою. Коли вони вже спустилися в долину. Юнак акуратно поклав її на землю. Несподівано змія скрутилася, кинулася на хлопця і вкусила його за ногу.

Ти ж мені обіцяла! – закричав він.

Ти ж знав, що ризикуєш, коли брав мене з собою, сказала змія й поповзла собі геть.

Тренер просить учасників на папері визначити вершини і долини у житті людини, тобто фактори, які зберігають життя, та фактори, що загрожують життю.

Рефлексія:

- Обґрунтуйте свій вибір.

ЗАНЯТТЯ 6-7

ГОТОВНІСТЬ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Завдання:

- 1) розвиток спонтанності, почуття відповідальності за партнера, навичок володіння тілом;
- 2) розширення діапазону комунікативних можливостей, здатності до емпатійного переживання;
- 3) набуття навичок концентрації на партнері.

Вправа «Сіамські близнюки»

Група розбивається по парах. Партнери в парах стають боком один до одного так, що їх бедра стикаються, а особи повернені в ту саму сторону. Рука (з боку партнера) охоплює близнюка через поперек за стегно. Так, обхопивши один одного, пара і повинна буде рухатися по кімнаті, долати перешкоди у

вигляді перекинутих на підлогу стільців. Можна дати сіамським близнюкам ще кілька кумедних завдань: зав'язати шнурок на черевуку; застібнути гудзик; вдягнути нитку в голку; запалити сірник від сірникової коробки!

При цьому один із учасників працює правою, інший - лівою рукою, а «вільні» руки або зчеплені, або гравці тримають один одного за талію.

Обговорення.

Інформаційне повідомлення «Готовність до створення сім'ї»

В Україні в останні роки відбувається скорочення народжуваності, збільшення кількості розлучень, зростання кількості дітей народжених поза шлюбом, зростання кількості цивільних шлюбів, майже повна відсутність знань у молоді про сімейне життя. Все це актуалізувало проблему підготовки молоді до створення власної сім'ї, а особливо старшокласників до майбутнього відповідального шлюбу, як основну проблему розвитку майбутнього суспільства.

Покращення знань молоді про соціально-психологічні процеси, які відбуваються при становленні молодої сім'ї, є однією з форм зміцнення майбутньої сім'ї. Всі вище зазначені тенденції у розвитку сучасної сім'ї обумовлюють, на наш погляд, необхідність розробки нових підходів до процесу підготовки молоді до сімейного життя, а саме, розробку програм формування у старшокласників усвідомленого ставлення до сімейного життя. Численні дослідження соціологів, психологів, педагогів говорять про те, що стабільна сім'я може бути створена при певній готовності молодих людей до сімейного життя. Поняття «готовність до сімейного життя» включає соціально-етичну, мотиваційну, психологічну і педагогічну готовність.

Психологічна готовність до створення сім'ї - це наявність розвинених навиків спілкування з людьми, єдність або схожість поглядів на світ і сімейне життя, уміння створити здоровий морально-психологічний клімат в сім'ї, стійкість характеру і відчуттів, розвинених вольових якостей особи. Дослідження сучасної сім'ї свідчать про недостатній рівень готовності

подружжя до шлюбу. І як наслідок – малодітність і розлучення. Дві третини розлучень припадають на перші п'ять років шлюбу. Це спричиняється багатьма факторами: завищеними очікуваннями від шлюбу, особистісною незрілістю подружжя, комунікативною некомпетентністю і т. ін. Ми поділяємо й погоджуємося з думкою дослідників, що актуальною на сьогодні є спеціальна підготовка молоді до шлюбу і сімейного життя, яка передбачає: – підвищення відповідальності молоді у шлюбно-сімейних стосунках, а також щодо батьківства; – формування здорового способу життя через роз'яснення залежності сексуальності, можливості батьківства від наявності шкідливих звичок (куріння, алкоголізму, вживання наркотиків); – формування психологічної компетентності щодо особливостей взаємин у сім'ї; – висвітлення питань раціонального ведення господарства, ефективної організації бюджету сім'ї.

Сучасна молодь визнає цінність сім'ї, сімейного способу життя, відповідально ставиться до створення власної родини, прагне забезпечити матеріальну базу для її існування. Найбільш значущим для юнаків є досягнення в сім'ї душевного комфорту, взаємин любові та поваги, народження та виховання дітей. Але відсутність позитивних зразків для статевої ролі, становлення, чоловічої та жіночої ідентифікації, гармонійної взаємодії всередині сім'ї негативно відбивається на функціонуванні молодих сімей і є чинником розпаду шлюбно-сімейних структур. Можна відмітити, що сучасна молодь досить обережно і відповідально підходить до такого питання як вступ до шлюбу.

Вправа «Контакт-імпровізація»

Обладнання: магнітофон та добірка звукозаписів релаксуючого характеру, спокійно-медитативних. Важлива велика кімната з дерев'яним, що добре провітрюється підлогою або покриттям ПВС.

Час: від півгодини до півтори години.

Займіть, будь ласка, свої місця так, щоб до найближчої до вас людини залишалось хоча б півметра. Перевірте, що ви не заважаєте, один одному, що вам зручно там, яке ви вибрали для початку роботи!

Розташуйтеся на підлозі вільно, розкиньтесь, розслабтеся, відчуйтеся в точках зіткнення тіла з гладкою та жорсткою поверхнею. Змініть, положення тіла, «прокатайте» всі його частини по підлозі, поїмпровізуйте так, щоб не залишилося по можливості жодної клітини тіла, яка не була б у дотику до підлоги. Слідкуйте за місцями м'язової напруги.

Постійно помічайте їх і вимагайте розслаблення зайвих затискачів.

- Встаньте рачки. Давайте спробуємо рухатися простором кімнати, як тварини. Виберіть собі тварину, пройдіться, як вона! Перевірте, як працюють

- Встаємо і переходимо до звичайного людського вигляду. Стрибаємо на двох ногах так, щоб

приземлення були максимально безшумні. Намагайтеся імпровізувати у рухах: робити стрибки широкі та малесенькі, на прямих ногах та зі зігнутими колінами... Головне – добиватися максимальної безшумності та гнучкості, володіння своїм тілом.

- Починаємо вільний спонтанний рух кімнатою. Сконцентруйте свою увагу на собі, своїх відчуттях. Уявіть, що ви самі, нікого довкола немає, але при цьому контролюйте себе і уникайте будь-яких зіткнень з партнерами, відзначаючи їх пересування бічним зором. Слідкуйте за диханням. Не напружуйте м'язи: хода вільна і природна.

- Будь ласка, продовжіть рухи, але при кожній зустрічі з будь-ким обмінюйтеся з ним швидкоплинним поглядом і, не зупиняючись, продовжуйте ходьбу!

- На цьому етапі кожна ваша зустріч супроводжується блиц-оцінкою зустрічного. Робіть моментальний знімок людини: його зовнішність, хода,

погляд. Через кілька секунд після продовжіть ходьбу до перетину з траєкторією наступного учасника. Зупинка. Погляд.

Оцінка. Привітна усмішка і знову - ходьба.

Тепер зупиніться. Виберіть собі когось із учасників зустрічі, не даючи йому приводу розгадати, що його обрано. Ваше завдання: як тільки відновиться рух, постійно і за будь-яких умовах тримати свого підопічного у полі зору. Це не повинно перетворюватися на нав'язливу стеження, просто потрібно бути з обраною людиною в постійному візуальному та емоційному контакті. Вибір зроблен? Тоді знову продовжуємо рух ... Зупиніться, підійдіть до опікуваного вами учасника, натисніть йому руку. А тепер оберіть інший об'єкт уваги. Знову відновлюємо рух, постійно перебуваємо в контакті з обраною людиною.

- Завдання змінюється. Тепер при ходьбі ви затримуватиметеся на якийсь час поруч із кожним зустрічним. Зупинка буде потрібна вам і вашому партнеру для того, щоб назвати своє ім'я та потиснути один одному руки. Представляючись один одному, постарайтеся дивитись у вічі партнера. Інтонанція спокійна і впевнена, як би кажете і новому знайомому: «Я - тут. Я існую з тобою по сусідству...». При кожній зустрічі намагайтеся з гідністю зайняти своє місце як у фізичному сенсі (вільна і впевнена стійка, міцне рукостискання, погляд - очі в очі), так і в думках вселяйте співрозмовнику впевненість у вашій відкритості, дружелюбності та готовності до співпраці.

- Тепер продовжимо ходьбу із взаємними привітаннями, тільки робитимемо це, як «японці» (складені руки і уклін), як «підлітки» (бавовна долонь), як «тубільці» (труться носами).

- Розбійтеся на пари, приблизно рівні за зростанням, статурою, фізичною силою! Стати спиною один до одного. Спробуйте трохи упертися в спину партнера і відчутти його відповідь упор. Спробуємо, зберігаючи цей феномен тяжіння-відштовхування спин, одночасно сідати, поки синхронно не опустіться навпочіпки. Координуємо сили та темп, намагаємося відчувати партнера, вірити йому... Чудово! Тепер так само синхронно піднімаємось. Ще

раз - сісти і знову – піднятися разом, без напруги! Зверніть увагу, що успіху досягли ті пари, в яких кожен не тільки брав він рівну частину роботи, а й давав товаришу відчуття надійної опори, стійкості позиції. Якщо ви просто мляво «даєте» партнеру вашу спину, то йому нічого не залишається, як впасти на вас усією своєю вагою.

Пограйте в парі силою-слабкістю. Той, хто активніше і «тисне», нехай робить це зі звуком «с-сссс», той, хто поступається, вимовляє звук «а-аа-аа». Зміна ролей у парі (рухи та звуки). Хтось настає, хтось відступає, разом «наступаємо» або «відступаємо»... У взаємній зустрічній силі, поєдинку рівних позицій - запорука паритетного діалогу, стійкості, успіху вашої пари.

Тепер знайдіть собі іншого партнера, з яким вам поки що не доводилося працювати у парі, та повторіть те ж завдання у новому складі.

- І знову знаходимо собі партнера, стаємо цього разу обличчям один до одного. Відстань між вами має бути близько метра. Візьміть у міцне захоплення кисті рук один одного: лівою рукою – лівою руку, правої – праву. Тепер, поступово відкидаючи назад корпус, напружуємо руки, як сполучні канати. Синхронно сідаємо навпочіпки, не розчіплюючи рук і не втрачаючи стійкості.

Вийшло? Тепер починаємо зворотний рух – повільно піднімаємося. Повторіть завдання кілька разів, знайшовши оптимальне навантаження для тіла та рук. Дякую! - зміна партнерів. Намагайтеся почати з відомого вже вам «діалогу спин» і перейти до імпровізації-танцю, імпровізації - парному руху, основний сенс якого – ПОСТІЙНИЙ контакт один з одним хоч би в одній точці тіла. Ви можете перекочуватися один через одного, контактувати рукою, головами, спинами, ногами... переكات та ковзання - основні форми взаємодії ...

– Подивіться на всіх учасників зустрічі. Зверніть увагу на тих, з ким вдалося зав'язати контакт. Хто досі залишився незнайомим? Підійдіть до нього і простягніть йому руку, візьміть за руку ще когось із учасників. Складіть спільне коло! Візьміться за руки. Нехай ліва рука кожного з вас «проявить» по

відношенню до руки партнера свою силу, а права - свою «слабкість». Тепер характер міняється на протилежний. Поімпровізуйте самостійно в контактї та зміні характеру торкання ваших рук і рук партнерів праворуч і лїворуч. Продовжїть цей «танець» торкань у протягом хвилини, відчуйте дотики, їх м'якість, енергію, силу, примарність... один одного за спільне враження, за партнерство.

Вправа «Остання зустріч»

Інструкція. Ведучий звертається до учасників тренінгу: «Уявіть, що наші з вами заняття вже завершилися, і ви розлучаєтеся. Чи все ви встигли сказати одне одному? Можливо, хтось забув поділитися із групою своїми переживаннями? Або серед вас є людина, думку якої про себе ви обов'язково хотїли б дізнатися? Або у вас виникло бажання подякувати комусь? Зробіть це тут і тепер».

ЗАНЯТТЯ 8

БАТЬКІВСЬКА ПОВЕДІНКА

Завдання:

- 1) інформування про стилї батьківської поведінки та їх ролї;
- 2) розуміння умїнь про роль кожного члена сім'ї.

Робота в групах «Стилї батьківської поведінки стосовно дітей»

Учасники об'єднуються в чотири групи за номерами карток записаних на анкетах. Кожна група отримує картку з характеристикою одного стилю поведінки.

Картка 1. Авторитарний стиль батьківської поведінки.

Батьки, схильні до авторитарного стилю:

- надто суворї;

- застосовують фізичні покарання;
- надмірно контролюють всі вчинки дитини;
- вимагають від неї постійної покірності;
- обмежують право вибору дитини;
- не бажають іти на компроміс із дитиною;
- нетерпимі до дитячих недоліків і проявів «дитячості».

Картка 2. Ліберальний стиль батьківської поведінки.

Батьки, схильні до ліберального стилю:

- здійснюють незначний контроль за поведінкою дитини або контроль взагалі відсутній унаслідок байдужого ставлення до виконання батьківських обов'язків;
- практикують вседозволеність;
- виконують усі забаганки дитини;
- не виправдано ідеалізують свою дитину.

Картка 3. Опікунський стиль батьківської поведінки.

Батьки, схильні до опікунського стилю:

- прагнуть постійно бути поруч із дитиною;
- вирішують за дитину всі проблеми;
- роблять за дитину те, що може робити вона сама;
- оточують дитину надмірною увагою;
- обмежують самоствердження дитини;
- контролюють кожен крок дитини.

Картка 4. Демократичний стиль батьківської поведінки.

Батьки, схильні до демократичного стилю:

- поважають особистість дитини;
- приймають дитину такою, якою вона є;
- дають зрозуміти дитині, що її справи є важливими й для них;
- довіряють своїй дитині;

- дозволяють своїй дитині робити власний вибір;
- заохочують самостійність дитини;
- засуджують не саму дитину, а її вчинок;
- прислухаються до думок дитини;
- проводять разом із дитиною вільний час;
- допомагають дитині розвивати її здібності.

Протягом 5 хвилин учителям пропонується ознайомитись із текстом картки, а після того – поміркувати над наступними запитаннями:

- Як почуває себе дитина, до якої батьки ставляться таким чином?
- Як може вплинути таке ставлення батьків до дитини на їх особистісний розвиток?

Після закінчення кожна група зачитує картку з характеристикою стилю поведінки та пропонує на загальний розгляд результати своїх міркувань.....

Арт-терапія за темою. Скласти колаж «Щаслива сім'я»

Тренер: Однією зі складових щастя дитини в сім'ї, є наявність батьків, батьки щасливі тоді, коли щаслива дитина. Дитина має бути бажаною, відповідальність за народження й подальший розвиток здорової дитини несуть в однаковій мірі і тато, і мама.

Після завершення індивідуальної роботи об'єднання в нові групи прийомом «Герої мультфільмів» та пропонує їм створити колаж «Щаслива сім'я»

Роздати старі кольорові журнали, ножиці, клей. Учасники вирізають потрібний матеріал, наклеюють на форматі А-4 та вивішують для подальшої презентації. Можна підписати свій малюнок висловом, скоромовкою, приказкою тощо. Учасники презентують те, що створили, що хотіли відобразити.

Міні – презентація «Дитячі заповіді для мам, тат, бабусь та дідусів»

Тренер за допомогою комп'ютера пропонує до уваги учасників звернення дітей до батьків.

- Слайди 1.* Дорогі, батьки, пам'ятайте, що ви самі запросили мене у свою родину. Колись я залишу батьківську оселю, але до того часу навчіть мене, будь ласка, мистецтва стати і бути людиною.
2. У моїх очах світ виглядає інакше, ніж у ваших. Прошу вас, поясніть мені, що, коли, чому кожен із нас у ньому має робити.
 3. Мої ручки ще маленькі, не очікуйте від мене досконалості, коли я стелю ліжко, малюю, пишу або кидаю м'яча.
 4. Мої почуття ще незрілі. Прошу, будьте чутливими до моїх потреб, не нарікайте на мене цілий день.
 5. Щоб розвиватися, мені потрібне ваше заохочення, а не тиск. Лагідно критикуйте й оцінюйте, але не мене, а лише мої вчинки.
 6. Дайте мені трохи самостійності, дозвольте робити помилки, щоб я на помилках вчився. Тоді я зможу самостійно приймати рішення у дорослому житті.
 7. Прошу, не робіть усього за мене, бо я виросту переконаним у своїй неспроможності виконувати завдання згідно з вашим очікуванням.
 8. Я вчуся у вас усього: слів, інтонації голосу, манери рухатися. Ваші слова, почуття і вчинки повертатимуться до вас через мене. Тому навчіть мене, будь ласка, кращого.
 9. Пам'ятайте, що ми разом не випадково: ми маємо допомагати один одному у цьому безмежному світі.
 10. Я хочу відчувати вашу любов, хочу, щоб ви частіше брали мене на руки, пригортали, цілували. Але будьте уважні, щоб ваша любов не перетворилася на милиці, які заважатимуть мені робити самостійні кроки.

Любі мої, я вас дуже-дуже люблю!!!

Покажіть мені, що ви любите мене також.

Тренер (коментар)

1. Любіть свою дитину.
2. Дозволяйте дитині робити свій вибір, приймати власне рішення.
3. Приймайте дитину такою, якою вона є.
4. Довіряйте дитині.
5. Засуджуйте не саму дитину, а її вчинок.
6. Вірте в те, що дитина може самостійно подолати життєві перепони.
7. Допомагайте дитині виконати те, що вона сама не вміє. 8. Показуйте дитині, що вона є для вас важливою.
9. Співпрацюйте з дитиною, а не керуйте нею. Накази й різкі заборони можуть спровокувати спалах агресії.
10. Будьте ввічливі з дитиною. Будьте терплячі. Допомагайте дитині розвивати свої здібності. Забезпечуйте основні життєві потреби дитини.

ЗАНЯТТЯ 9

УСВІДОМЛЕНЕ ТА ВІДПОВІДАЛЬНЕ БАТЬКІВСТВО

- 3) ознайомити учасників із сучасними науковими підходами щодо понять «батьківство», «усвідомлене батьківство» та їхніх складових.
- 4) сприяти усвідомленню учасниками материнської та батьківської ролей в родині.
- 5) стимулювати учасників до визначення своєї участі у популяризації та впровадженні засад усвідомленого батьківства.

Міні-лекція «Основні компоненти усвідомленого батьківства»

Коли ми стаємо батьками? В дитинстві ми мріємо створити свою сім'ю, уявляємо, якою вона буде, в думках народжуємо і виховуємо дітей, граємось в «доньки-матері». Все своє життя ми несемо спогад про те, як нас виховували

батьки, і прагнення бути схожими на позитивний приклад батьківської поведінки або не повторювати помилок, що їх робили батьки. Протягом життя ми пригадуємо, як саме мама варила смачні страви, колихала, співала, грала з нами; як батько читав нам книжки, вчив вирішувати математичні приклади, ходив разом із нами на рибалку, до лісу, грав у футбол, катався на лижах.

Кожен з нас має рідні для душі спогади про батьків. В батьківській оселі ми отримали образ родини, який продовжуємо передавати своїм дітям. Спогади про батьківське виховання, отриманий нами досвід – то колиска наших батьківських якостей, навичок, вмінь, почуттів.

Батьками ми стаємо поступово, починаючи з дитинства, вбираючи в себе образи поведінки матері та батька, бабусь та дідусів, братів та сестер. Готуючись до появи дитини, ми замислюємось над тим, що можемо їй дати, яке здоров'я передамо, який досвід, які людські якості хочемо виховувати? У період вагітності ми поступово навчаємось відчувати дитину, яка живе в материнському лоні. Спостерігаємо, на що вона реагує позитивно? Що їй не до вподоби? Поступово ми крокуємо до моменту народження дитини і народження себе як матері та батька. Під час пологів мама і дитина, їхні помічники працюють разом для того, щоб зустрітися. Дитина відчуває тиск, біль, страх. Мамина поведінка, її вміння народити свою дитину, допомогти їй в кожний період пологів можуть зробити процес народження менш травматичним для них обох.

Все своє життя ми навчаємось бути батьками. Стаж нашого батьківства дорівнює віку наших дітей. Батьки навчаються і розвиваються разом із дітьми, отримують нові знання, набувають якостей та навичок, необхідних для виховання та розвитку дитини.

Як ми стаємо на шлях усвідомленого батьківства?

Для когось цей шлях починається ще до народження дитини. Хтось починає замислюватись над тим, яким батьком, матір'ю хоче бути вже після її

народження. Дехто стає на цей шлях за закликом професії. Різні дороги у батьків.

В науці батьківство як феномен вивчається в різних галузях: педагогіці, психології, соціології, соціальній роботі. Особливу увагу до феномена батьківства вчені різних галузей науки стали приділяти в останні десятиріччя. Їсвітливо деякі аспекти теоретичних основ усвідомленого батьківства.

За визначенням Р.В. Овчарової, батьківство – це соціально-психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства. Як надіндивідуальне ціле батьківство включає в себе подружню пару, яка вирішила дати початок новому життю, та саму дитину.

Батьківство – процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей.

Причому у період становлення батьківство є нестійкою структурою, яка проявляється у неузгодженості деяких компонентів між батьками, супроводжується періодично виникаючими конфліктними ситуаціями, відрізняється рухомістю структури.

Розвинена форма батьківства характеризується відносною стабільністю й реалізується в узгодженості між батьками про батьківство. Ця форма батьківства включає наступні компоненти:

Ціннісні орієнтації подружньої пари (сімейні цінності);

Батьківські установки та сподівання;

Батьківські почуття;

Батьківські позиції;

Батьківську відповідальність;

Стиль сімейного виховання.

Прокоментуємо кожний компонент батьківства.

Ціннісні орієнтації об'єднують людей в сім'ю й створюють перспективу для її розвитку. Вони визначають мету народження та шляхи виховання дитини в сім'ї. Батьки впливають на формування ієрархії цінностей у дітей не тільки як емоційно близькі люди, але й як представники світу дорослих, з якими діти ідентифікують себе. Дослідники, які вивчають сім'ю, виокремлюють поняття «схожість сімейних цінностей», під яким розуміють соціально-психологічну якість, що відображає єдність поглядів, ставлення членів родини до загальнолюдських норм, правил, принципів формування, розвитку та функціонування сім'ї як малої соціальної групи.

Цінності сім'ї є важливим фактором для сімейної системи – як на рівні взаємодії подружньої пари, так і на рівні взаємодії батьків з дітьми.

Треба зазначити, що кожний компонент батьківства включає в себе три складових: когнітивну, моведінкову та емоційну.

Щодо ціннісних орієнтацій, то когнітивна складова характеризується тим, яка інформація знаходиться на рівні переконань. Перш за все це переконання щодо пріоритету будь-яких мети та завдань життя, типів поведінки, життєвих принципів. Емоційна складова ціннісних орієнтацій визначає ставлення людини до цінностей. Наприклад, батьки радіють, коли дитини добре вчиться, бо освіта входить до пріоритетів сімейних цінностей. Поведінкова складова може бути як раціональною, так і ірраціональною, головне в ній – спрямованість на реалізацію ціннісної орієнтації, досягнення значущої мети, захисту тієї чи іншої суб'єктивної цінності. Особливістю сімейних цінностей є взаємодія всіх перелічених компонентів, почуттів, знань, переконань та поведінкових проявів.

Батьківські установки та сподівання – друга складова феномена батьківства. Батьківські установки – погляд на свою роль батька або матері, який включає, в тому числі, і репродуктивну установку, заснований на когнітивному та поведінковому компонентах. Батьківські сподівання

передбачають право очікувати від інших визнання їхньої соціальної ролі батьків, відповідної поведінки оточуючих, узгодженої з роллю, а також поводитись відповідно до очікувань оточуючих. Вони також включають три складових: когнітивна складова проявляється в уявленнях про репродуктивні норми суспільства, про розподіл батьківських ролей та ідеальний образ дитини. Емоційний аспект даного компонента – в емоційному фоні у реалізації батьківських установок та очікувань. Поведінкова складова включає реальну репродуктивну поведінку, взаємовідносини подружжя, батьківське ставлення та батьківські позиції.

Батьківське ставлення – ще один компонент батьківства. В його структурі виокремлюють чотири складових інтегральне прийняття або нехтування дитиною; міжособистісна дистанція («симбіоз»); форми та напрями контролю; соціально бажана поведінка.

Батьківські позиції – компонент батьківства, який досліджувався А.С. Співаковською (1981). Батьківська позиція – реальна спрямованість, в основі якої лежить усвідомлена чи неусвідомлена оцінка дитини, що відображається у способах та формах взаємодії з нею. До батьківської позиції входять наступні складові.

Адекватність – ступінь сприйняття батьками індивідуальних особливостей дитини, її розвитку, співвідношень якостей, притаманних дитині. Адекватність проявляється у ступені сприйняття образу дитини.

Батьківство неможливе без такого компонента, як відповідальність.

Батьківська відповідальність, як складова феномена батьківства, належить до ряду складних понять в психології особистості й соціальній психології. Довгі часи поняття батьківської відповідальності вивчалось лише в педагогіці.

Батьківська відповідальність має дуальну природу і включає як відповідальність перед соціумом, так і відповідальність перед совістю за життя

та виховання дітей. Народження дітей, прийняття батьківської ролі – прийняття на себе відповідальності за долю дитини перед своєю совістю та суспільством. Даний компонент, як і інші, має три складових. Когнітивна складова батьківської відповідальності проявляється в уявленнях про відповідальну та безвідповідальну поведінку батьків, про розподіл відповідальності між матір'ю та батьком. Емоційна складова проявляється у ставленні до перерозподілу обов'язків в сім'ї, емоційному забарвленні цього процесу та у процесі оцінювання себе як батька, матері з точки зору відповідальності.

Термін «усвідомлене батьківство» тільки-но починає входити у науковий словник, його зміст ще остаточно не визначений. На думку авторського колективу, цієї публікації усвідомлене батьківство є формою батьківства, яка базується на відповідальному ставленні батьків чи осіб, які їх замінюють, до створення умов для повноцінного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей (Лактіонова Г.М., Безпалько О.Б.). Усвідомлене батьківство – це взаємодія батьків чи осіб, які їх замінюють, між собою, іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якого є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного, гармонійного розвитку дитини на всіх етапах її життя. Усвідомлене батьківство включає в себе всі вище перелічені компоненти батьківства і передбачає прагнення батьків до поповнення своїх знань, розвитку умінь, якостей та почуттів стосовно процесу виховання дитини, гармонізації сімейних стосунків.

Отже, усвідомлене батьківство може бути визначене як сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що стосуються виховання, розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої особистості.

В літературі зустрічається термін «відповідальне батьківство». На нашу думку, цей термін близький за змістом до терміну «Усвідомлене батьківство», але не тотожний йому. Авторський колектив вважає, що «усвідомлене

батьківство» є більш ширшим поняттям, в якому «відповідальність» є важливим, але не єдиним компонентом.

Висвітлюючи тему батьківства, слід зауважити, що на його розвиток та реалізацію впливає і тип сім'ї, в якій виховується дитина, співвідношення участі батька і матері у вихованні та розвитку дитини.

Нагадаємо, що сім'я може бути повною, неповною, багатодітною, прийомною, фостерною, сім'єю, яка виховує дитину з особливими потребами, тощо. В залежності від типу сім'ї батьківство як багатокomпонентне явище може набувати своїх особливостей.

Висвітлений вище матеріал показує багатогранність батьківства як соціально-психологічного явища та підкреслює необхідність навчатись бути батьками.

Інформаційне повідомлення «Роль матері та батька в родині»

Батьки кожного з нас створюють джерело життєвих сил, закладають фундамент життя для своїх дітей. Яким воно буде – чистим, прозорим, бурхливим, стрімким, блискучим, різнокольоровим, слабким чи темним, залежить саме від них, від взаємодії матері та батька.

Материнська любов безумовна. Її зароджується ще тоді, коли мати відчуває дитя у своєму лоні, коли відбувається таємниця творення нової людини. У період вагітності жінка навчається відчувати свою дитину, пізнавати її, спілкуватись з нею. Мати тісніше пов'язана зі своєю дитиною, ніж батько, через природу. Мати виношує та народжує дитину, вигодовує її своїм молоком. Від матері залежить здоров'я та благополуччя дитини, її розвиток у перші 3 роки життя більшою мірою, ніж від чоловіка.

За Е.Фроммом, кожна людина потребує безумовної материнської любові. Мати любить свою дитину – успішну або невдачу, талановиту або безталанну, здорову або хвору. Мати любить дитину не тому, що вона виконала соціальні умови, виправдала надії, а тому, що вона є її дитям.

Відсутність материнської любові або її депривація викликають негативні наслідки для розвитку особистості дитини: порушується її соціальний, фізичний, психічний, емоційний розвиток. Дітей, облишених материнської любові, вирізняє холодність й нездатність відчувати любов та прив'язаність.

Материнська любов закладає в дитини почуття довіри до себе та світу, яке необхідне для розвитку здорової та зрілої особистості.

Мати символічно і практично ставить дитину на ноги. На розвитку особистості дитини відображається досвід переживання жінкою вагітності (позитивний чи негативний), досвід переживання пологів (вхід в життя); досвід вигодовування груддю; досвід взаємодії з дитиною в 1-й місяць життя та у перші його роки. Перший рік життя дитина пов'язана з мамою симбіотично. Яким був досвід перших років спілкування з мамою, такий досвід і понесе дитина у життя, в свою сім'ю, до майбутніх поколінь.

До специфічно материнських особливостей належать: здатність до безумовної любові, материнська інтуїція (жінки легше читають вирази обличчя дитини, розуміють її потреби, інтуїтивно знають, що потрібно немовляті); терпіння, саможертвність; обережність, м'якість, бережливість, ніжність.

Батько з початку розвитку дитини в материнському лоні захищає майбутню матір, створює умови для здоров'я матері та дитини. Захисник та здобувач – споконвічні функції чоловіка. Батько піклується про живлення сім'ї, охороняє її від зовнішнього середовища. Мати створює внутрішню сімейну атмосферу. Батько захищає, здобуває, створює умови, відповідає за життєдіяльність сім'ї, бере участь у підготовці до народження дитини та

догляду за нею. Дослідження показують, що чоловіки, які готувались разом із жінкою до народження дитини свідомо, брали участь у пологах, стають компетентними батьками, відчують міцний зв'язок із дитиною більшою мірою, ніж ті чоловіки, які не брали участі у даних процесах.

Дитина підрастає, і батько допомагає їй входити в соціум: навчає певним життєво важливим умінням та навичкам, дає життєві поради. Батьківська любов більш умовна. Батько любить за певні досягнення, набуття певних

якостей, розвиток вмінь. Любов батька дає дитині відчуття особливого емоційно-психологічного благополуччя, яке не може повною мірою дати сама матір. Любов батька навчає сина або доньку, як чоловік може проявляти любов до дітей, дружини та оточуючих.

Образ матері та батька відбивається у душі дитини на все життя. Для дівчинки образ батька – це перший чоловік, перший приклад позитивного/негативного образу поведінки чоловіка. Від стилю і характеру їхніх стосунків залежить майбутня доля доньки як дружини та матері. Існує прямий взаємозв'язок між гарним прикладом батька та щасливою родиною, що створена його донькою. Те ж саме можна сказати про роль матері для хлопчика. Мати – це образ жінки, майбутньої дружини. Від характеру взаємовідносин матері й сина залежить його сімейна доля як чоловіка.

Характер стосунків *мати-донька* впливає на розвиток материнської сфери доньки. Якщо дівчинка мала позитивні стосунки з мамою, то вона спроможна створити гармонійну сім'ю, бути мамою та дружиною.

Якщо у батьківській сім'ї ми отримали негативний досвід спілкування з матір'ю або батьком, в цьому випадку необхідно аналізувати батьківсько-дитячі взаємини за допомогою методів психотерапії з метою покращання своїх батьківських та подружніх функцій.

Розвиток материнської та батьківської ролей залежить не тільки від самих батьків, але й від суспільства. «Жінка стає кращою чи гіршою матір'ю залежно від того, цінується чи знецінюється в суспільстві материнство», – пише дослідниця материнської поведінки Е. Бадінтер. Її слова підходять і до інституту батьківства. В останні роки спостерігається активніша участь чоловіків у вихованні та розвитку дітей. Свідомих батьків стає більше.

Вправа «Якості батьків»

Тренер пропонує учасникам поміркувати над тим, які ролі в родині виконує мати/батько, які якості притаманні матері/батьку; записати свої ідеї у стовпчиках, намальованих під дахом «будинку» (ролі матері/ролі батька).

Групи виконують завдання протягом 15 хвилин, а потім презентують результати своєї роботи в загальному колі.

Якості, притаманні матері	Якості, притаманні батькові

Запитання для обговорення:

1. Чи відрізняються ролі батька та матері в сім'ї? Якщо так, то чим саме?
2. Чи існують певні стереотипи, упередження стосовно жіночих та чоловічих батьківських ролей? Якщо «так», то які саме і чим Ви це пояснюєте?

Вправа «Що я можу зробити для зростання саду усвідомленого батьківства»

Учасники отримують по 3 різнокольорові крапки символічного життєдайного дощу для «Саду усвідомленого батьківства», на яких протягом 5 хвилин пропонується написати відповіді на запитання:

Краплинка зеленого кольору. Що я можу зробити для вдосконалення себе в ролі матері або батька (або підготовки себе до ролі матері/батька)?

Краплинка жовтого кольору. Що я можу зробити для популяризації ідей усвідомленого батьківства як спеціаліст?

Краплинка блакитного кольору. Що я можу зробити для популяризації ідей усвідомленого батьківства як член громади?

Потім учасники по черзі підходять до плаката із зображенням «Дерева усвідомленого батьківства», кріплять свої краплинки й зачитують відповіді на запитання.

Тренер підводить підсумки тренінгу та висловлює побажання кожному з учасників працювати в своєму «Саду усвідомленого батьківства» з натхненням і успіхом.